

Приморске новине

ЛИСТ ССРН ОПШТИНЕ БУДВА

ИЗЛАЗИ ПЕТНАЕСТОДНЕВНО

ГОДИНА VII • БРОЈ 136. • 17. ОКТОБАР 1978.

ЦИЈЕНА 2 ДИНАРА

ПОЗДРАВ ОСМОМ КОНГРЕСУ СУБНОР-а ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДОБРО НАМ ДОШЛИ!

У Будви је одржана Осми конгрес СУБНОР-а Југославије. Међу најмањима ће се као делегати и гости најти истакнути комунисти и борци из свих крајева наше земље, синови и кћери свих народа и народности Југославије, учесници и побједници легендарних битака нашег Народно-ослободилачког рата и револуције, јунаци и хероји са Козаре, Неретве и Сутјеске, Јаворка, Калиника, Доломита, Драве, Караормана, Београда, и Срема и стотине других окријаца и битака у којима су чештади мице лили своју крв за слободу и социјализам, за нашу веселу и срећну садашњост, за велику и свијетлу будућност.

Зажелимо им од свега доброто дојдшицу, утодико више што не то за све радије и грађане бити догађај од изузетног значаја — појављење, признање, част и подстизање за даљи рад и, у исто вријeme, празник на нашим улицама и трговима, у нашим домовима, радним организацијама и срцима, која кујају за њихово и наше дјело, за Тита, Партију, социјализам и самоуправљање.

За тај велики догађај и празник припремали смо се колико смо знали и могли да као домаћини не изневједимо традицију гостопримства, већ да створимо услове да се наши гости осјећају као код своје куће. Од најмлађих до најстаријих сви смо учествовали у припремама — колико је ко могао, али сви од свега срца. Јер: борце сви поштујемо и волимо и сви смо им домаћини.

Делегати и гости долазе у Будву старију преко 20 вјекова, познату по љепотама њене ривијере, ћефдану неупоредивих плажа, граду — хотелу Свети Стефан, Милочеју, Петровцу Црвене комуне — прве на Јадрану — и богатству културно-историјских споменика.

Одржавање Осмог конгреса СУБНОР-а Југославије прилика је и да се сјетимо како се, живећи на овом уском и каменимот појасу, уз море или не и од мора, народ овог краја вјековима борио за опстанак и највећије човјекове идеале — правду и слободу. Долазили су и гинули овде Османлије, Млечићи, Наполеонови гренадире и аустроугарске регименте, разбијана су утврђења и тајце заставе моћних царевина које је Европа респектовала. Ни један заједничак овдје није био код куће. Људи су сањали слободу националне и социјалне равноправности која почива на раменима управних и самосјесних људи, и те снove исказивали су у бунара и устанцима, снажном от-

пору Французима, масовном учешћу у Бокељском устанку, стотинама добровољаца у балканском и првом светском рату, када је, почетком 1916. преко Албаније одетушио читав батаљон из овог краја каде се на Солунском фронту прикључило више од седамдесет добровољаца из Америке.

Побједа Октобарске револуције снажно је одјекнула на овом подручју и већ ујесен 1919. године у Петровцу је формирана ћелија КПЈ, а годину дана касније, на општим изборима, комунисти су одијелили побједу и успоставили првотворну комуну. Илан који су запалили петровачки комунисти између два рата подржавали су и распаљивали све новијим искрама знани и познати револуционари од којих су многи изгорели у том огњу. Створене су и партијске организације у Светом Стефану (1932) и Будви (1937). Уочи 13.-јулског устанка црногорског народа на територији општине било је 47 чланова КПЈ и 45 чланова СКОЈ-а. Под њиховим утицајем народ је у програму Партије са гледао предстојеће битке за све потлачење и обесправљење, за достојанствену и људску егзистенцију. Зато су и они славне 1941. године, одговарајући изазову времена и позиву Партије и друга Тита, међу првима уранили и масовно изашли на крваво јулско слободиште. И истрајали су на њему и његовим мукотрпним стазама до краја, до слободе и сацијализма, преко својих Брајића и Пљевља у 1941, три своје чете са више од 300 бораца Приморског батаљона и Панчевонице у 1942, више од сто бораца у редовима легендарних пролетерских бригада, Прве и Четврте, и-

легалаца који нијесу дозволили да угасне пламен борбе и глас Партије ни у оној тешкој години од лета 1942. до лета 1943. године. У четвртају Народно-ослободилачке војске сврстало се више од 500 синова и кћери из нашег краја. Скоро половина, њих 240, храбро је пало на бсјиштима и губилиштима широм Југославије, а кроз окупаторске и четничке затворе и логоре прошло их је око 700. То је био наш допринос заједничкој борби и победи, слободи и социјализму.

Досљедно кеирајући Титовим путем борбе за слободу и бољи живот, народ овог краја постигао је и у миру велике успјехе. У дојуче си рсмашној епохи подигнута су бројни угоститељско-туристички објекти, развијана је филмска дјелатност, израсла стамбена насеља за радне људе, отворене и изграђене школе за њихову децу, а некад пасивна општина развила се у снажан туристички центар. Није далеко дан када ће на овој ривијери бити пет пута више туристичких кревета него што их има данас, када ће, у туристичкој привреди и разним сервисима радити два пута више радника него што данас општина има становника — Јаз са 5000 и Буљарица са 12000 становника.

То је перспектива овог краја који је једино у Титовој Југославији, захваљујући херојској борби и небројеним жртвама, могао да очекује и доживи такав пре пород и процват. Зажелимо за то нашим гостима — учесницима Осмог конгреса СУБНОР-а Југославије — још једанпут срдочну добродојдшицу и успјешан рад.

Друг Тито — снимак из 1942. године

ИЗЛОЖБЕ И ФИЛМОВИ ЗА ДЕЛЕГАТЕ

Участници Осмог конгреса СУБНОР-а Југославије, Културни центар из Будве припремио је двије изложбе: „Рат и логор у дјелатности Петра Лубарде“ (22. IX — 18. X) и „Сликари-револуционари“ (18. X — 25. X) које је организована у сарадњи с Народним музејом у Београду. Виђе представљени: Оскар Херман, Мона Пинаде, Божидар Јакац, Ото Постружник, Пиво Караматијевић, Никола Мартиновски, Борђе Андрејевић-Кун, Вјекослав Парац, Стеван Боднаров, Бранко Шотра, Вања Радауш, Исмет Мујезиновић, Милан Божковић, Војо Димитријевић, Бора Барух, Данијел Озмо и Јурица Рибар. Обје изложбе могу се

видjetи сваког дана од 9 — 12 и од 16—19 часова, у Модерној галерији, у Старом граду.

Исто тако, „Зета-филм“ припремила је, у првом реду за делегате Конгреса, слеће дејеће филмове: „Судбина“ (16. X) Предрага Голубовића, „Окупација у 26 слика“ (17. X) Лордана Зафрановића, за тим „Стихи прије свитања“ (18. X) Александра Ђорђевића и „Двобој за јужну прту“ (19. X) Здравка Велимировића.

Сви ови филмови приказивају се у 18 и 20 часова у залам „Зета-филм“. Пројекција филма „Окупација у 26 слика“ у 20 часова је само за делегате Конгреса.

Петар Лубарда: Сутјеска, 1955.

**ИЗ ПОЗДРАВА
ДРУГУ ТИТУ**

PАТНИК И ОРГАНИЗАТОР УСТАНКА, комуниста и вођа свенародне борбе, човјек у чијем је бићу оличена стално дјелујућа и дјелотворна енергија најбољих сина наших народа и народности, друг Тито је боље него нико други корачао у корак са историјом и као један од њених неуморних градитеља, стално на челу колоне, био увијек ближе будућности која се у мукама рађала. У њему су се јасно и сажето кристалисале мисли и тежње народних маса: он увијек налази језгровиту формулу као заповијест саме историје којом сједињује најскромније и најелитније међу нама, налазећи са свима јединички језик, неопходан као насушни хљеб у судбоносним часовима наше најновије повјеснице. Зато је он, као и свуда у нашој земљи, у земљи коју је учинио заиста нашом и заиста домовином радног човјека, увијек и код нас најдражи и најмилији гост, који доноси радост у домове и у срдаље људи. Сваки његов боравак међу нама, овдје на — како је он назва — једној од најљепших обала на свим морима света, празник је коме се радије и старо и младо, а сваки наш успех повод је да му се обратимо као најдражем и најрођенијем: да му се, као што су чинили борци у току рата, завјетујемо да нећemo жалити снаге у борби за изградњу земље, за њену част, славу и будућност.

Поред Титовог првог боравка у нашој средини, у јулу 1946. године, у незаборавној успомени остала нам је његова посјета Будви 1958. године. Поздрављајући га приликом дочека предсједник општине Гојко Краповић говорио је из срца народа. Пожеливши добродошлицу „најмилјеног госту кога је овај двадесет вјекова стари град икада видио и доче као“, Краповић је тада рекао:

„Сви ми, читав народ будванске комуне, увијек уз свога Тита, његову мисао и дјело, жељно смо очекивали велики тренутак да по други пут овдје отворимо наше срце и изразимо своју жарку љубав Вама, неуморном револуционару и градитељу нашег новог живота. Свенародна љубав захвалности је за све оно што сте урадили да наша земља буде слободна, за све оно што неуморно радите да би стално разрастале њене снаге, да би се откривале њене нове љепоте, да би животни токови били силовити и нездрживији.“

Памтићемо, драги дружко Тито, овај радосни дан и пријејужити га великим народним слављима, започетим још 1920. године, када се баш на данашњи дан у петровачкој комунистичкој општини заплештала црвена застава коју сте Ви преузели и носили пред непобједивом војском Револуције и једном за свагда окрилити њоме нашу драгу социјалистичку демонину.

Ми који смо Ваша брига и најпрече мисао Ваша, од срца желимо да Вам боравак међу нама остане у најљепшој успомени да опет својом посјетом учишите неизреично срећним нас који се поносимо што смо савременици највећег сина наших народа — Твоји, љубљени наши дружко Тито.“

ПРВИ ГРАДИТЕЉ ЗЕМЉЕ КОЈОМ СЕ ПОНОСИМО

Прослављајући тридесето годишњицу славне битке на Паштровници у којој су синови овог краja однијели побјedu над непријатељем, пре живјели борци, јединице територијалне одbrane, извијачи и народ упутили су другу Титу поруку у којој се каже:

НА ДОЧЕКУ НОВЕ ГОДИНЕ

Са првим кораком у нову 1973. годину, коју је друг Тито дочекао у Милочеру, сви ми — комунисти прве комунистичке општине на Јадрану, устаници који су се године 1941. одазвали његовом херојском покличу, градници и сељаци, омладина и пионери — захјељели smo најмилијем другу дуг је живот у срећи и љубави свих наших народа и народности за чију је срећу разгорио огњеве непобедиве револуције.

„Као што смо оних теких дана показали да смо на Твој позив спремни да пружимо отпор сваком зајевачу и жртвујемо своје отјиште, своје животе и своју дјецу, тако смо и да-нас спремни да бранимо свају стопу своје отаџбине...“

„И овог пута“ — ријечи су из телеграма упућеног 22. новембра 1974. са прославе тридесетогодишњице ослобођења — „на нашем величанственом слављу, Ти си, најмилији дружко међу на-ма... У мислима и жељама устаника који су се славне 1941. године одазвали Твом историјском позиву и, предвођени Тобом, запутили се у историју и легенду. У мислима младих који се уче на

Друг Тито са борцима и мајкама палих бораца

примјеру Твојих ратних дру- гова самопријегору и јунаштву. У срцима пионира, који су прво научили да изговарају Твоје име...“

„Евоцирајући успоме- не на године што зраче као ватра догласница“ — пише у поздравном телеграму упу- ћеном са народног славља у Петровцу, одржаном 1975. по-

водом прославе тридесетогоди- шњице ослобођења над фашиз- мом — „ми Ти, најмилији дружко, подносимо рапорт као првом градитељу наше земље, којом се поносимо, чија су врата широм отворена за све што је човјеково љубави достојно...“

Ми смо непоколебљivo ује- рени да нећemo никад дозво- лити да наша поља, пла- ни-не, долине, ријеке, језера и наше море постану терени за испробавање снага свјет- ских суперсила. То је, на

крају овог празничког ра- порта, наша обавеза и за- клетва Теби који си у вихорима битака као што су већ ушли у легенду увијек био симбол непрестане и дивов- ске борбе. А наше жеље, ко

је су вали у океану свена- родне љубави, садржане су у громком покличу да под Твојим руководством расте и цвјета наша самоуправна социјалистичка домовина, која је одњивила и будућно- сти поклонила армије прега- лаца, хероја и градитеља ље- пшт живота.

ТРИБУН, СТРАТЕГ И ВИЗИОНАР

У поздраву штафети ре- чено је, приликом њеног ис- праћаја из Будве 1976. годи- не, да је ријеч друга Тита. „за нас младе правило које се не смије прекршити, чи- јем се спровођењу у живот увијек и свуда мора посвећи вати највећа пажња...“

Наша безграницна љубав вуче коријене из захвалности човјеку коме ду- гујемо не само слободу и све што је до сада створено, већ и свијест о братству и јединству и, исто тако, увјerenost да ћemo, растући и васпитавајући се на Твом примјеру, све новим и све већим до- стигнућима обогаћивати на- шу свакодневицу.“

„Радни људи и грађани наше општине“ — каже

се у телеграму са Општин- ске конференције Савеза ко- муниста, посвећене Титовим и нашим јубилејима — „гле- дају у свакој Твојој акцији неустрашивог народног три- буна, врсног учитеља, страте- га и визионара који нас наоружава високом свјешћу и политичком зрелош- ту...“

Знао си да оцијениш си- туацију у сваком тренутку и, као видовит вођа и страте- г, у свакој прилици зауз- меш правилан став, па си својим идејама и дјелом дао значајан прилог развитку теорије и праксе научног со- цијализма. Постао си вели- кан наше историје и истак- нута личност читаве савреме- не епохе — зато се Тобом по- носи сваки наш радни чо-

вјек и сваки наш грађанин, а диви се Твом дјелу читаво напредно човјечанство.

„...Куца Твоје велико ср- це у свим нашим срцима све- јаче и снажније, а вихор снага прераста у дјела, јер свуда Ти има за љубав човјека... И за овај рођендан поклањамо Ти жар наше мла- дости. Хвала Ти за свјетlost наших дана!“ — каже се, између осталог, у телеграму упућеном другу Титу за ње- гов 86. рођендан и истиче да су „најсрдачије честитке и жарке жеље народа израз наше немимјерне захвално- сти и љубави за Твоја са- мопријегорна дјела, за нове идеале и живот који је, бла- годарећи Теби, у својј својј величини и љепоти достигао наше снове.“

Чувар наше домовине

У ченици IV разреда Основне школе „Стјепан Ми- тров Љубиша“ провели су по један школски час, пишући писма другу Титу. Иако су већином тек у десетој години живота, они инстиктом дјетета у дру- гу Титу гледају творца и градитеља домовине, која је у најпунијем значељу те ријечи у првом реду њи- хова. Зато је он за њих „најдражи друг“, „великан наше историје“ и „човјек изузетне судбине“ који је, „упреко свих препрека, ослободио земљу, обновио је изградио и упутио у социјализам“.

„За нашу слободу и срећно дјеčinstvo хвала Ти, дружко Тито, и хвала свим твојим борцима!“ — пише Јасна Радовић... „Обрадовала бих се када би ово моје писмо стигло до Тебе. А мало је папира да би на њему могла да стане сва моја радост, захвалност и љубав“ (Велика Зеј). „Једва чекамо да дођеш код нас да те сртнемо са букетима пролећног цвијећа“ (Слави- ца Бечић). „За твой рођендан добићеш безбрзјо најер- дачнијих жеља од најпионира“ (Љиљана Рафаиловић) ... „Ти си добро дошао у сваки кутак, јер си се борио за нашу земљу и научио си и нас да је безграницно волимо и да, изнад свега, желimo да никад више не буде рата и да у цијелом свијету вјечно влада мир“ (Драгана Марсенић)... „Захвални смо Ти за безбр- ждан живот и што си ослободио наше ријеке и плани- не. Твоја нас армија чува док ми безбрзјко спавамо и док се дрвеним пушкама играмо рата“ (Ана Бра- јак) ... Из причања старијих и из књига сјећамо се Твојих златних ријечи које си нашим вршњацима упу- ћи, и дајемо ти ријеч: у случају да некад дође до рата, борићemo се као и они пионир који су за сло- боду своје животе дали“ (Весна Катнић).

„Слобода — то је мајски цвијет, који си нам Ти засадио. То су шест наших племених буктиња. То је сваки пали борац...“ (Весна Радмилап) ... Честитију- ћи Ти рођендан, као прво, желimo Ти све најбоље у животу и раду, а затим захваљујемо Ти што поносно корачамо и слободно дишемо у нашој срећној домови- ни Југославији“ (Сандра Мариновић) ... „Сви смо Ти захвалини што си нас спасио да не будемо робови“ (Ивана Радоњић)... „Желим Ти добро здравље — сада и у будућности.“

Приморске новине

Лист ССРН општине Будва Уређује: Редакцијски колегијум, Главни и одговорни уредник **Милован Пајковић**. Издавач: Општинска конференција ССРН

— Будва адреса редакције: „Приморске новине“ — Будва телефон: 41-346 — Број жиго-рачуна 20710-678-287 код СДК Будва — Штампа: Издавачко-штампарско предузеће „Обод“ — Цетиње — Преп-плата: годишња 48 дин.; за иностранство двостру- ко — Рукописи се не враћају.

Овај број, посвећен VIII конгресу СУБНОР-а Југо- славије, припремили су **Рако Дулетић**, **Пеко Лије- шевић**, **Милосав Лалић** и **Владимир Станишић**

ЗЛАТНЕ СТРАНИЦЕ
НАШЕ ИСТОРИЈЕ

И историја Брајића, Побора, Маина и Паштровића испуњена је златним страницама о устанцима и боревима за слободу. Као и у осталим црногорским племенима, у овом крају је вјековима живјело осјећање националног поноса и јачало борбено расположење против туђина. Иако, по природи, мирољубиви, становници тих села, када су на то

НИКАДА КОД КУЋЕ

На вјечном бунтовном по дручују ни један завојевац „није био код куће“. Оадје су крварили Османлије, Млечани, Французи, Аустријанци, а посљедњег рата Италијани и Немци. Но овом глу разбијани су утврђени гарнизони и гажене заставе моћних империја које је ресник говала цијела Европа.

Вјежени од сиромаштва и да не би служили царској тој монархији, синови овог краја насељавали су многе земље свјета, али су сваки ослободилачки рат сматрали својим и о свом трошку хитали да у њему учествују. А почетком 1916. године, послије капитулације црногорске и повлачења српске војске, са овог подручја одиступило је преко Албаније комплетан батаљон чији су многи борци изгинули у борбама на Солунском фронту.

СВАКИ ДЕСЕТИ

Ни један од њих 240 палих у прошлом рату — а то је сваки десети обрасло стаковник из наше општине — није знао шта је то блаженство младости, јер нико од њих није доживио боре, када се младости зна права цијена најнесвесићије су даривали себе другима и зато су се у свијести свакременика и потомства утврдили храброшћу и ђелима која значе бесмртност.

Били присиљени, устајали су као један човјек против угњетача. Свјесни да се налазе на својој земљи, они су је вољели изнад свега и увијек били спремни да је до задње капије крви бране. Може се рећи да су једино идеји слободе робовали. Сачуван је спомен на будванску буну против феудалних господара у XV вијеку. За вријеме владавине Шћепана Малог, Побори и Брајићи устајали су против млетачке власти. Паштровићи су се у XVII столећу крвили са Сулејман-агом, а 1785. године с Махмут-пашом Бушатлијом. Брајићи су се херојски борили против Бонарпартиних генерала Делзона и Клодела, који су, уместо да умире „хајдучко племе“, какав су задатак добили од маршала Мармона, били у Брајићима и од Брајића потучени. Француску окупацију одупирали су се и Паштровићи, супротстављајући се покушају да њихове младиће регрутује у Наполеонову морнарицу. Казнена експедиција на челу с генералом Пактоом опљачкала је многе домове, спалила нека села, одвела таоце и стријељала тројицу побуњеника у Будви.

У ланцу битака, које су вођене у овом крају значајно место заузима она која је, под називом Бокељски устанак, вођена 1869. године. Она је од слободољубивих народа широм Европе до чекана с нескривеним симпатијама, а Словени у границама Аустро-Угарске вјеровали су да тај устанак о-

Станјевићи у рушевинама

значава почетак ослободилачког покрета ширих размјера.

Пошто је устаничка пушка пукла у Кривошијама, где су у окршајима с аустро-угарском војском извршени једна за другом три значајне победе, борбе су се распламсале у Боки, Грбљу, Маинима, Поборима и Брајићима. Претходно је у манастиру Подластица, на састанку првака из Грбља, Маине, Побори и Брајића, донијета одлука о устанку и усвојен план акција, према коме су Маини и Брајићи требали да нападну Космач, Грбљани Грајде, а Побори Станјевиће.

Побори су 21. октобра 1869. године напали тврђаву Станјевиће и на препад је заузели. Ево како је дошло до тог подвига који је охрабрио устанике.

Стану Јоканову Шофран из Горњих Побора, која је носила пошту за тврђаву, устаници су задржали до касно у ноћ, када су заједно с њом пошли према Станјевићима. Пошто су се ушанчили испред главне капије, а десетак најотреситијих мака се спремило да упадну унутра чим се она отвори, Стана је позвала стражу да преузму пошту. Када је ка пија отворена, Побори су за пуцали, убили официра и стражаре, након чега су упали у тврђаву, једну од најјачих граничних постаја, у којој су се налазиле двије хаубице, једанаест артиљерија. На место спаљене аустро-угарске заставе, устаници су истакли красташ барjak, Ђуро Ђаконовић и његов брат Нико, руководиоци устанка, основали су привремену владу. Пред Никовом кућом била је истакнута устничка застава коју су чуvala два борца.

Брајићи су се одлучили на опсаду Космача. Они су водили борбу с дјеловима аустро-угарског пуча и потукли га до ногу — од чете која је бројала 170 војника вратила су се свега двадесет двојица! У исто вријeme почeo је организовани напад на Будву, која је држана у опсади десет дана. Топови зароб

љени у Станјевићима пребачени су на брдо Спас одакле су тучени град и лука у којој је потопљен један брод.

Устаници су били принуђени да се повуку пред даљим надмоћнијим непријатељем, који је добио појачања из Дубровника, Сплита, Задра, Цеља, Марибора и Граца. Од Кривошија до Паштровића није остала није дна куја која није опљачкана па Побори, Маини и Брајићи претворени су у згаришта. Запаљени су манастири и опљачкане многе књиге и реликвије. Износећи злодјела аустроугарске вајске, Стеван Митров Љубиша је у бечком парламенту директно оптужио владу:

— Ви сте — рекао је он — без икакве стратешке потребе запалили и разрушили 16 напуштених села. Ви сте уништили цјелокупну љетину једне покрајине — храну, вино и маслине. Разорили сте 17 цркава, спалили три манастира, црквене ствари и ризнице оскрнавили сте, продајући их јавном ли

У гроб и у пјесму...

Самопријегорним радом и борбом непрестаном и без компромисном људи још за живота подижу самима себи споменике, а будући се старају само за њихова постојања. Без бојазни да немоје погријешити, те ријечи се могу поновити и када је ријеч о Мирко Срзентићу, који је 1. фебруара 1935. године, ушао истовремено у гроб и у народну пјесму. Уз буђујући својом смрћу прогресивне снаге не само у нашој земљи, већ много шире, он је постао борбена застава напредне омладине.

Читавог свог болно кратког живота, Мирко Срзентић тежио је једнакости и тријумфу вјечне правде чији су закони урезани у срцима оних који — обесправљени — настављају да се боре, ујерени да у тој борби могу изгубити једино своје око.

цитацијом у Котору и Будви. Јећешеве људске оставили сте четврнаест дана пројдерљивости паса. Хиљадама, дјеце и стараца

кука данас на пепелу својих дома. И када се свршило то пустошће, онда је телеграфисано у Беч: „Ред је по враћен у Боки Которској!“

ЦРВЕНА ОПШТИНА

ЧЕТРДЕСЕГЧЕТИРИ РИЈЕЧИ уклесане на мермерној плочи чувају од заборава једно значајно историјско раздобље у коме је настала, живјела и, послије непуне године дана, насиљно угушена петровачка црвена општина. Ево тих ријечи:

„Ова зграда је спомен револуционарне прошлости Паштровића. 1919. овдје се састајала једна од најстаријих ћелија Комунистичке партије Југославије; 18. септембра 1920. године на њој се завиорила црвена застава прве комунистичке општине на Јадрану, чији је рад насиљно прекинула ненародна власт 21. јула 1921. године.“

Пред изборе за Уставотворну скупштину Петровчани, добровољци са Солунског фронта, развили су запажену политичку активност. Одушевљени идејама Октобарске револуције, организовали су прву ћелију КПЈ у овом крају, која је имала велики утицај у народу. Тако су на збору одржаном 29. августа 1920. године, коме је присуствовало неколико стотина грађана, испољена прекомунистичка расположења, а представници Радикалске странке (која је била сазвала збор) бојкотовани су од окупљеног народа. „РАДНИЧКЕНОВИНЕ“ писале су о томе у броју 258. У напису под насловом „ПРВА СОВЈЕТСКА ОПШТИНА НА ЈАДРАНУ“ истиче се да је збор код манастира Режевића претворен у збор комуниста, па се, поред осталог, каже:

„Овај догађај који се одиграо у Паштровићима, најбоље показује шта све могу постићи свјесни сељаци комунисти. Када би се сви сељаци угледали на другове Паштровиће, не би у овој земљи било више ни радикала, ни демократа, ни ма које друге буржоаске партије. Све оне би отишле до ћавола, јер ово није земља буржоаских паразита и гуликовца, већ земља радника и сељака који су натапали и натапају својим знојем и својом крвљу.“

Живјели сељаци — комунисти из Паштровића!

Не дugo потом, пошто је 18. септембра 1920. године, Покрајинска влада за Далмацију потврдила нову општинску управу у Петровцу, тадашњи командант мјesta у Будви, а у току прошлог рата познати издајник, Блажко Ђукановић извјештава свог претпостављеног, команданта Зетске дивизијске области на Цетињу „о разорном раду петровачких комуниста“:

„... Колико сам се могао лично, а и преко других ујерити, тај комунизам из дана у дан пролази у крајњу самовољу и насртавање на власт и земаљске зајоне као да их и не постоји.“

Жандармерија је немоћна да обавља своју дужност како треба, па макар и најсавјеснија била, а не онаква каква је — уплашена њиховим дрским поступањем и самовољним поступцима према појединцима“.

Као што на мермерној плочи пише, црвена петровачка општина престала је с радом 21. јула 1921. године послије убиства творца Обзнате и министра унутрашњих дјела Милорада Драшковића. Она, међутим, није угушена, већ је у срцу народа остала да живи као примјер, подстrek и путоказ.

Вишеграду.

Блокиран је простор око Правног факултета, прекијунуте су телефонске везе, исключена електрика и вода, а најзад обустављен сваки саобраћај околним улицама. Када је, након тога, покушала да прорде у зграду, полиција је наишла на барикаде: студенти су жандарме и агенције дочекали циглама и дјеловима демолираног најмештаја.

Борба је вођена преко чијавог дана. Штрајкачи су се бранили дјеловима демонтираних радијатора, опекама из зидова и клупама. Полиција је употребила сузавац, а затим и бојевну муницију. Око четири сата послиje по дне пао је Мирко Срзентић, погођен метком у срце. Од комада проног платна студенти су направили заставу и истакли је на пола ноћи полицији је пошло за руком да прорде на други спрат зграде Правног факултета.

Наш допринос слободи

Борба народа нашег краја, његово учешће и допринос у току Народно-ослободилачког рата није друго до историјска досљедност, борбени и слободарски континуитет свијетлих устаничких традиција и јуначких окршаја током вјековне мукотрпне историје у којој су жеље и несамљива тежња за слободом и бољим животом до спремности да се бори, без обзира на снагу завојевача и угњетача, често превазилазили о бјективне могућности и реалан однос снага изражен бројем људи и борбене технике. Зато су нашег устаница из јула 1941. и борца партизана у току читавог рата подстицали и обавезивали на отпор, прегнућа и борбу против окупатора и његових сарадника, прије свега, револуционарне традиције из борбе Партије и радничког покрета између два свјетска рата, од наше Петровачке комуне из 1920. године до широко развијеног напредног покрета у годинама пред други свјетски рат, али и отпор Млечићима, Французима, Аустро-Угарској и Њемачкој у бунама и устанцима и у току првог свјетског рата.

Нашија крај окупирају је 17. априла 1941. године. Италијански гарнизони успостављени су у Будви и Милочеву, а у Буљарици, Петровцу, Режевићима и Брајићима жандармеријске и карањијерске постaje.

УЧЕШЋЕ У УСТАНКУ

Партијска организација (ћелије) у Светом Стефану и Будви биле су повезане с Мјесним комитетом Котор. За разлику од светостефанске и петровачке општине у којима су постојале јаке организације КП и СКОЈ-а, у Мајнама, Брајићима и Поборима није до априлског рата било чланова Партије. Прве партијске ћелије од по три члана формирane су у Брајићима и Мајнама крајем маја 1941. Њихово касно оснивање и малобрјност негativno су се одразили на утицај комуниста у будванској општини, на обим и квалитет припрема за уstanak, а касније и на ма-

совност уstanaka, степен његове организованости и отпорности у кризним ситуацијама, мање-више све до капитулације Италије у септембру 1943. године.

До почетка ustanaka у Паштровићima је било 35 чланова Партије и преко 40 члanova СКОЈ-а, а у ондашњој будванској општини 12 чланova КПЈ и пет чланова СКОЈ-а.

Шире политичке припреме за борбу против окупатора, као и прикупљање и ускладиштење оружја вршени су већ у току маја. Поступајући напада њемачке на Совјетски Савез, 22. јуна 1941., припреме за ustanak су интензивиране, нарочито у организационом погледу. Формирани су ударни одреди и оружане групе.

С Одлуком ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак од 8. јула о почетку оружаног ustanaka партијска организација у Петровцу била је упозната 10. јула. Комунисти у светостефанској општини сазнали су за њу од комуниста у Петровцу у ноћи између 12. и 13. јула, а комунисти у будванској општини неколико часова касније, 13. јула ујутро. То је, несумњиво, утицало да не-посредне припреме за борбена дејства буду најпопуније извршена у петровачкој, а најслабије у будванској општини.

У току 13. јула изведене су борбене акције и нападнуте окупаторске јединице и пунктови дуж комуникација Бар — Будва и Будва — Цетиње. Петровачки одреди почели су с нападима већ у три часа изјутра, ликовидирали италијанске постаје у манастиру Градишта и у Режевићима, спријечили десант Италијана бродом у Луцидама, а затим продрли у Петровац. На Куфину је уништено шест непријатељских камиона и један мотоцикл, а касније, такође на Куфину, у садејству са устаницима из Црнице, нападнута је јача италијанска колона и до ноћи је спријечена да се пробије ка Будви. Устаници у општини Свети Стефан су, почев од шест часова ујутро, вршили борбене акције на комуникацијама од Смоковог вијенца до Бечи-

ћа: запречавали пут, кидали телефонске везе, нападали на возила и спалили мост у Бечићима. Напад на јаки и за одбрану припремљени италијански гарнизон у Милочеву није успио. Устаници у општини Будва разоружали су жандармеријску станицу у Брајићима, нападали камиона и колоне у рејону Завале и Лапчића и запречавали комуникацију. Планирани напад на Топлицу није изведен.

Наредних дана непријатељ је хитно довлачио поја чања и бомбардовао с мора и из ваздуха села и положаје устаника, нарочито у Паштровићима. Већ 14. јула од реди су повукли с комуникације Бар — Будва и посјели положаје на линији Паштровска гора — Брајићи — Коњско. Четири дана касније, 18. јула дошло је до борбе на Брајићима — једне од највећих и најуспјешнијих борби и побједа црногорских устаника у 13. јулском ustanaku.

ЈАЧАЈУ ОРГАНИЗАЦИЈЕ КПЈ И СКОЈ-А

Од 19. до 27. јула ситуација на нашем подручју била је релативно мирна. Задњих дана јула, међутим, наступиле су преко читаве територије колоне фашистичке казнене експедиције, палиле села, пљачкале имовину, хапсиле, стријељале и интернирали. Највећи и најтежи злочин италијанских фашиста извршили су у Брајићима: запалили су све куће, стријељали четири угледна домаћина и борца, унишити или опљачкали сву имовину, а све становништво, послиje свирепог мучења, одвели у затворе.

Крајем јула дошло је до осипања устаничких редова, а у току августа и септембра настала је осјека ustanak. Многи борци вратили су се кућама и били ухапшени и интернирани. Највећи број чланова Партије остао је у илегалности, живећи под веома тешким условима.

Крајем септембра, по одлуци Покрајинског и Окружног комитета КПЈ, партијске организације Будве, Светог Стефана и источне Боке припојене су Мјесном коми-

тету Бар, а децембра 1941. формиран је за ову територију Међуопштински биро ћелија везан за Окружни комитет КПЈ Цетиње.

Октобра 1941. оживљава партијско-политички рад на читавој територији. Половином новембра 47 истакнутих бораца ступа у Ловћенски батаљон и учествује у борби на Пљевљима, где њих 14 гину. Многи су рањени. Дана 22. децембра девет учесника борбе на Пљевљима ступило је у легендарну Прву пролетерску бригаду. Њих шест је храбро паљо на борбеним стазама славне бригаде. Крајем 1943. у Бригаду ће ступити и 19 наших бораца — Прекомораца. Десет их је јуначки паљо.

Крајем 1941. и почетком 1942. године људи се масовније опредељују за НОП и НОВ и укључују у борбене јединице. Јачају организације КПЈ и СКОЈ-а. Организован је такав политички механизам који обезбеђује перманентан и снажан политички утицај у масама. Све значајнију улогу имају масовне политичке организације: Народноослободилачки фронт, АФЖ, организација Црногорске народне омладине.

У највећем броју паштровских села, затим у Брајићима, Поборима, Будви и у неколико мајнских села формирани су народноослободилачки одбори, а општински одбори у децембру 1941. за општине Свети Стефан и Петровац, а крајем јануара 1942. за општину Будва. У фебруару је формиран Српски народноослободилачки фронт, АФЖ, организација Црногорске народне омладине.

Посебан значај за стварање борбеног расположења и појет НОП-а имало је формирање Приморског батаљона „Стеван Штиљановић“, који је на дан оснивања, 7. јануара 1942. године, имао око сто бораца. У току марта батаљон је имао више од 500 бораца, сврстаних у пет чета (Паштровска, Поборска-Брајићка, Мајнска, Грабљска и Которско-Приморска).

НАРОД ЈЕ ЧУВАО СВОЈЕ БОРЦЕ

У току марта 1942. године 18 наших бораца учествовало је, у саставу Ударног батаљона, у борбама против четника на сектору Колашина. До половине априла јединице батаљона извршиле су многе борбене акције. Међу њима, највећа и најзначајнија је борба на Паштровици 25. марта 1942. године, где се око 70 партизана су противстvilo 40 пута јачем непријатељу.

Дана 13. априла, по наређењу Штаба Ловћенског одреда, дошло је до повлачења ња партизанских снага из Црнице и Приморја у унутрашњост Црне Горе. Тридесет и један борац Паштровске чете, послиje два мјесеца живота и борби у најтежим условима у Црној Гори, ступило је 17. јуна 1942. године, на дан њеног формирања, у састав славне Четврте пролетерске (црногорске) бригаде. Осамнаест их је храбро паљо.

Од маја 1942. до августа 1943. године долази до привремене кризе НОП-а на нашој територији, посебно у Мајнама и Поборима. Крајем априла дотадашње партизанске чете су расформирane. Највећи дио бораца вратио се кућама и многи од њих су, прије или касније, били заробљени, ухапшени

и интернирани. Од око 50 другова, већином чланова Партије и СКОЈ-а, који су се почетком маја 1942. године нашли у илегалству, њих десетак издржало је све тешкоће и одољело свим потјерама и хајкама окупатора и домаћих издајника. Иако изложен терору и репресалијама, народ их је чувао, хранио и помагао. Захваљујући овим борцима, на нашем терену је очуван континуитет у раду Партије и у разитку НОП-а, и оне најтеже године од јула 1942. до јула 1943. године.

Формирање српских комитета Партије и СКОЈ-а за срез Бар почетком јула 1943., као и, на ширем плану, успјеси јединица НОВ и ПОЈ на унутрашњим и савезницима на спољним фронтовима позитивно су утицали на оживљавање НОП-а и активирање све већег броја нарочито младих људи, крајем јула 1943. године.

Капитулацијом Италије, почетком септембра 1943., на нашем подручју настаје савремена стварања. Поново је формиран Приморски батаљон са преко 150 бораца. Ослобођени су логор у Петровцу и затвор у Петровцу.

ПОДСТИЦАЈ ЗА НОВА ПРЕГНУЋА

У другој половини септембра 1943. године у борбама против четника на Паштровској гори, поред Паштровске чете, учествује и Брајићко-Мајнска, Грбљско-Бокељска, Улцињско-Барска и Љуботињска чета. Крајем тог мјесеца, по наређењу Штаба Ловћенског одреда, 42 наша борца одлазе у унутрашњост Црне Горе и, 12. октобра 1943., ступа у редове Четврте пролетерске бригаде. Њих 12 храбро ће погинuti на ратним стазама ове славне јединице.

Одлазак великог броја бораца и долазак њемаца изазвао је поново јачање четничког терора и репресалија над партизанским породицама. Али, сва настојања ње мачкот окупатора и његових слуга да зауставе или успре раст НОП-а била су безуспешна. Број бораца свакодневно се повећавао. Обновили су, а у многим селима и легализовали свој рад народноослободилачки одбори, организације АФЖ и Народне омладине.

До октобра 1944. године наши борци су ступали, у мајим или већим групама, и у друге црногорске бригаде (7, 8, 9, 10 и Бокељску). Формирање су и двије теренске чете које су извеле многе борбене акције против Њемаца, италијанских фашиста и четника и избациле из строја неколико десетина не пријатељских војника, уништиле и заплијениле већи број возила и разних врста наоружања.

Са борцима храбре Бокељске бригаде, новембра 1944. године, дошла је слобода у наш крај — да вјековима желјена, а борбом коју је организовала и водила КПЈ с другом Титом на чelu, коначно изборена и жртвама плаћена — овде и у читавој нашој земљи заувијек остане као подстицај и претпоставка за нова прегнућа и побједе у изградњи социјализма. Ослобођени народ доче као је радошћу, спреман да настави борбу до коначног ослобођења земље.

Пеко Љијешевић

Како је запаљен мост у Бечићима

У ЖИВОТУ ВУКИЦЕ БЕЧИЋ је најзначајнији датум је 13. јул 1941. године. Тога дана, око пет часова поподне, требало је запалити велики дрвени мост у Бечићима. Овај тешки задатак добила је Вукица, јер се рачунало да не-погоди из Одреда држали су јој одступницу у ћувику изнад Кукачког потока. Тек када је пламен букнуо, италијански војници отворили су ватру на храбру дјевојку, која се срећно провукла кроз кишу куршума.

Тако је започела ратна стаза Вукице Бечић, познате партизанке из нашег краја. Подвиг ове храбре партизанке одјекнуо је у околини. Причало се међу устаницима и по збјеговима како је Вукица Бечић запалила мост. Та вијест дошла је и до италијанских власти. Карабињери су упорно мотрили неће ли се Вукица појавити у селу. Једнога дана, када је дошла са задатком да се повеже са групом скојеваца, село је зачас било опкољено. Тога пута Вукицу је напустила ратна срећа — карабињери су је заробили. Потом је неколико мјесеци учесница у самици будванског затвора, али ништа није рекла фашистима. То јој је помогло на субјећу — умјесто на смрт, осуђена је на доживотну робију. У злогласном италијанском затвору ФОСОМЕРОНЕ провела је две године. Крајем 1943. указала јој се прилика да побегне из затвора, пређе граници код Троста и домогне се Словеније, где се прикључује партизанима. Ратујући дуж Хрватског приморја, учествовала је у борбама код Книна, на Кордуну, у Банији и Лици. Ова храбра жена дочекала је крај рата с пушком у руци.

Данас Вукица Бечић живи тихим животом пензионера. Ту, поред међа, иза којих је прије толико година трчала кроз кишу куршума, саградила је свој дом. Поред села, умјесто старе изложаке калдрме пролази широка трака Јадранске магистрале, а преко ријеке на јесто старог дрвеног моста, наднијеле се витке линије новог, бетонског.

БРАЈИЋИ — ВЈЕЧНО БУДНА СТРАЖА

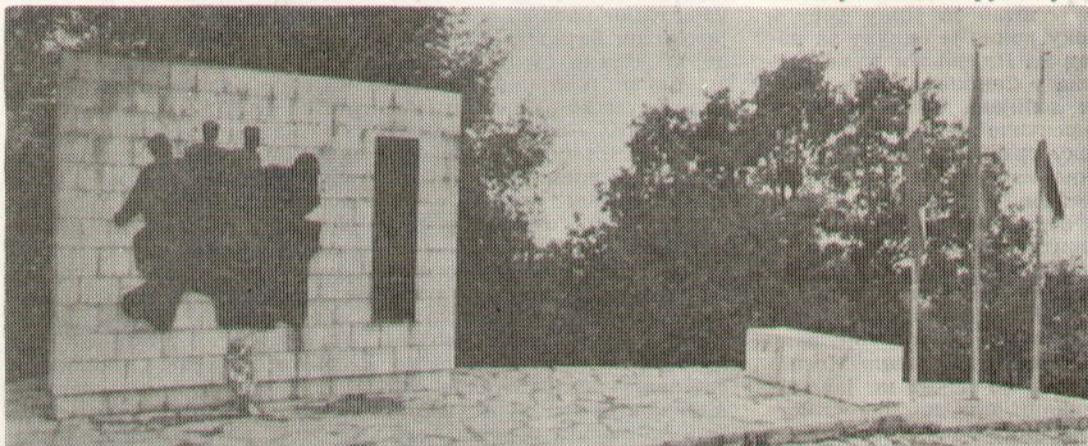
Брајићи су стољећима били вјечно будна стража на бранику слободе. На то пролазници подсјети скромна спомен-плоча, подигнута у знак сјећања на оне који су пали. У бронзи и тврђу, изливена на љутом камену, читају се имена ратара, ћака и чобана — где чака који нијесу имали времена да постану младићи, младићи који су се тек били отргли од дјечачких игара и дјечјих несташлукова.

ИСТОРИЈА И ЛЕГЕНДА

Поред спомен-плоче вријеме се не доживљава као протицање, већ као присуство нечег што не може, што не смије да протече. Одатле пред очима искрсавају ли-

НА БРАНИКУ СЛОБОДЕ

привредних култура које ту успијевају, живјели су Брајићи од поноса и пркоса крвавог, уннат силницима који су настојали да их забришу са лица земље. Хрвали су се с турским пашама, млетачким уходама и Наполеоновим гренадирима, а у најновијој историји с фашистичким казненим експедицијама. Умјесто да умире „хајдучко племе“, какав су заједнички били добили од маршала Мармона, два Вонапартина генерала, Делсон и Кло дел, били су у Брајићима и од Брајића потучени до ногу. Али, ни Брајићима никад

На спомен-плочи уписано су 43 имена

Како је текла битка

О СЛОВОДАРСКОМ ПРКОСУ БРАЈИЋА и њиховој спремности на отпор свима који насрћу, отијмају, убијају и тлаче, без обзира на њихову снагу и надмоћ — прича се преноси с колјена на колјено као истина којој треба вјеровати, јер је то и документат, историје.

Ипак, над свим тим заслужено се уздиже њихов јул 1941. и оно што му је, у Брајићима и с Брајићима, слиједило до праве слободе, социјализма, самоуправљања. Надасве, онај велики 18. јул и борба на Брајићима, једна од највећих и најљепших борби и побједа црногорских устаника у 13-јулском устанку. А та борба је, кратко речено, текла и завршена овако:

Седамнаестог јула италијански фашистички моторизовани батаљон, јачине око 50 војника (црних кошуља), подржаван авијацијом и бродском артиљеријом, упутио се из Бара ка Будви у циљу деблокаде Цетиња. Успут је палио куће, пљачкао имовину и вршио друга насиља у селима. Наступање батаљона, 18. јула изјутра, из Будве ка Цетињу, подржавале су авијација и артиљерија. Колона са 21 камионом, неколико лаких тенкова и великим бројем мотоциклала ушла је у Брајиће око осам часова и одмах отпочела с пљачкањем и паљењем кућа. А тада, с раније посједнутим положајима, концептришном и унапрсом ватром из пушака и аутоматског оружја, колону, издужену на комуницији, напали су устаници из Брајића (66 бораца) и Црнице (око 40 бораца), наносећи јој велике губитке, и спријечили њен пробој и кретање ка Обозовици и Цетињу. До 10 часова у борбу су ступили и устаници из Маина (око 25 бораца) и Пашићевића (30 бораца), доприносећи поразу непријатељске колоне. Око 16 часова борба је завршена јуришем наших бораца и потпуним разбијањем фашистичког батаљона. Непријатељ је претрпео велике губитке: 137 мртвих, око 70 рањених и 60 заробљених. На бојишту је остало 17 камиона, једна путничка и троје санитетских кола, седам мотоциклала, два минобаџача, 14 митраљеза и пушкомитраљеза, велики број пушака и мунције. И један тенк — први у нашем ослободилачком рату.

кови људи распетих на камену на који су „као да је био од сувога злата“, настрадали многоbrojni завојевачи. Више него од кромпира, зеља и купуса, јединих пољо-

није било лако. Скланјајући нејач у збјегове, тукли су се и враћали — ко зна колико пута — на згаришта да, пошто закопају мртве, наставе са стравичним пређијањем

глава за главе и рана за ране. Тврђаву Космач Аустријанци су подигли да би вјечите бунтовнике стално држали на оку и, злу не требало, да би имали одакле од њих да се бране док им из приморских гарнизона помоћ не стигне.

Дан устанка црногорског народа, 13. јул, заузима посебно место у историји Брајића. Био је то одважан изов крвнику и, исто вријeme, мушки одзив завјетима предака — ратника витеза Баја Пивљанина, добрovoљаца у Херцеговачком устанку, јунака који су јуришали под славом овјенчаним барјацима на Граховцу и Вучјем долу, приликом ослобођења Бара, око града Скадра и на Брегалници.

УСТАЛИ СУ КАО ЈЕДАН ЧОВЈЕК

На Сњеканици, Вељој и Малој Јеви, Штеку, Каловом Кршу и Зминој глави борили су се јула 1941. по томци 135-орице Брајића, који су се у саставу Ловћенског одреда борили на Мирцу од којих су 60 били стигли из Америке да бране своју земљу, њене љепоте и пространства, стопеторице Брајића, који су газили у крви до колјена, прела зећи албански голпоту, педе сецшесторице који су посмртно одликовано Албанском споменицом, јер су за увијек остали на ратиштима Сојунског фронта, и шесторице, који су на њима задобили златне Караборђеве звијезде с мачевима.

Као свјесни борци, који се нијесу оглущили о позив

херојске комунистичке партије Југославије, уткали су Брајићи, јула 1941. године, своје плутоне у оркестар слободарских црногорских пушака. Устали су као један човјек, не мислећи о томе какве ће бити жртве, јер су били спремни да их дају и јер су више вољели да се са оружјем у руци боре и да, ако буде потребно, у бор

јекивали у срцима смјелих и храбрих духом.

Била је то година 1941. када је непријатељ сањао Баку и Кавказ, а поробљена Европа клечала пред њим. Устаници нијесу имали илузија да неће доћи одмазда на коју се није дugo чекало: 27. јула фашисти су сравнили са земљом читаво село, опљачкали сву имовину

У СВИЈЕТЛУ ОКУПATORСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА

Прве побједе устаника

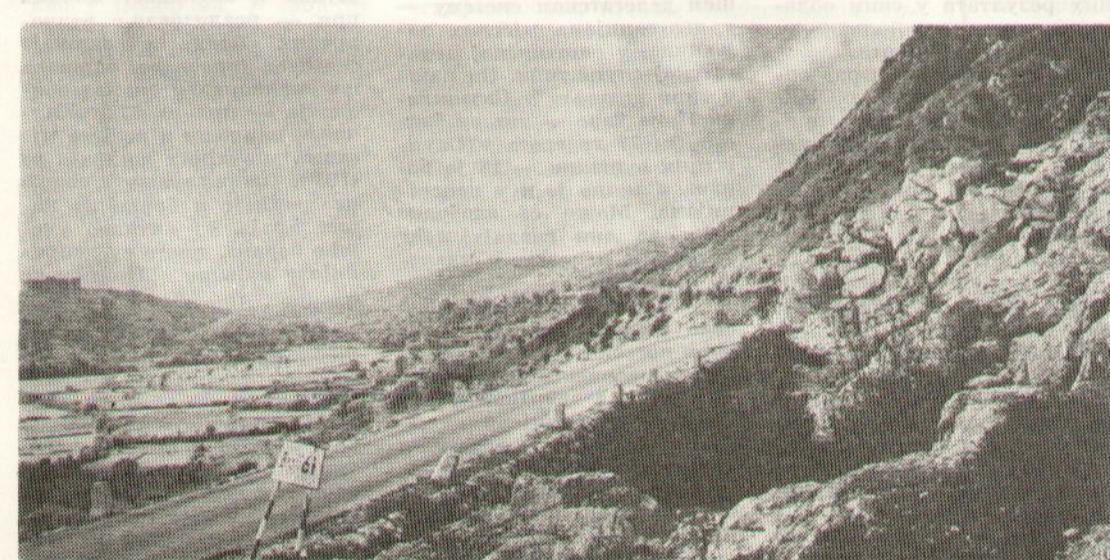
„... Извијештен сам да је у Мишићима, између Будве и Бара, посада нападнута од побуњеника и савладана. Гарнизон Бар наредио је да се двије чете с моторним једрењаком уpute ка појачање у Мишиће, али су при искривању изненаде нападнуте од побуњеника. Напији су губици шест мртвих и шест рањених...“ Тако је, два дана послије првих устаничких плутона, 15. јула, писао префект Скасалати гувернеру Далмације. Сљедећег дана Оперативно одјељење фашистичке врховне команде извјештава да на обалском правцу покушај да се лаким тенковима из Будве стигне у Петровац није успио због порушеног пута на мјесту Катун (сјеверозападно од Петровца). Том приликом погинула су два официра и 13 војника, рањен један официр и 48 војника, нестао је један официр и два војника.

Осамнаестог јула, кад је батаљон црнокошуљаша разбијен у Брајићима, Поморска команда из Тивта извјештава о свом учешћу у тој бици: „Операције припреме, наступања и повлачења са Брајића извршени су уз ангажовање Секције хидроавиона која је бацила 180 бомби и испалила 500 митраљеских зрна; брод „Базин“ је испалио 128 граната од 102 mm, а брод „Шолта“ 160 граната од 66 mm. У току ноћи између 18. и 19. јула био је ангажован рефлектором брод „Конкуре“, Колона је наступала у саставу: 108. батаљон црних кошуља, двије групе лаких тенкова и јединице из 190вода тешких топова...“

*
Тог истог дана, 18. јула, отгласио се поново префект Скасалати, који у извјештају гувернеру Далмације пише:

„Котор је потпуно растројен и збуњен — слиједи извјештај посредством авиона. Црногорски устаници и данас су нанијели знатне губитке нашим одјељењима, која су се упутила из Будве за Цетиње и принудила их на повлачење. Преко 20 погинулих, око 40 рањених и преко 160 несталих, који су, страхујемо, мртви или заробљени. Изгубљено је 12 камиона, 14 митраљеза, два минобаџача и један тенк...“

и би изгину, него да носе „српскога ропства ланце“. Угледајући се на своје претке и корачајући њиховим трагом, безбрз пута доказали су да је свако ропство злочин и да је, исто тако, зло чин мирити се с ропством, па су, голоруки, јуришали на митраљеска гнијезда и освајали наизглед неосвојива

Овдје, на овом камену, Брајићи су се хрвали с турским пашама, млетачким уходама, Наполеоновим гренадирима и аустро-угарским региментима

наши јунаци
са Пљеваља

П рвих дана новембра 1941. године Главни штаб за Црну Гору и Боку донио је одлуку за напад на Пљевља и даља дејства у Санџаку. С тим у вези добијена су наређења и директиве да се у најкраћем року организују двије десетине из будванске и светостефанске и двије из петровачке општине, које ће се борити ван наше територије. Требало је да то буду добровољци — здрави, издржљиви, са одређеним борбеним искуством, добро наоружани и опремљени борди. Препоручено је да се не јављају јединици, или војводи из исте породице. Захваљујући борбеном расположењу, ангажовању Међуопштинског бироа келија КПЈ и свих комуниста, задатак је брзо и потпуно извршен. Пет дана касније, 17. новембра у рејону Церовице нашло се 47 врсних бораца из наше тадашње три општине — из петровачке 21, светостефанске 14 и будванске 12 — који су били спремни да се боре широм Југославије — „где Партија нареди“.

Ко ће се њима супротставити и како ће одољећи њиховом предстојећем јуришу?

Ловћенци, као и борци других батаљона, кренули су у напад. Било је то у првим часовима 1. децембра 1941. године. Приморско-соколска и друге чете батаљона лик-

без залога хљеба, без капи воде. Почеле су да понестају бомбе и мунција. Број мртвих и рањених расте, а живих је све мање. Ној је искоришћена за пробој и излазак из Пљеваља.

Када су прекијевали борци Приморско-соколске чете — исцрпљени, израњивани и под утиском свега што су преживјели — стигли на место одакле су пошли у напад. 29 рука сака није имао ко да узме, јер је толико бораца и старјешина чете остало у Пљевљима са замрзнутом ко мандом на уснама, бомбом у подигнуту руци, најдрагоје нијим теретом — рањеним другом на леђима. Између осталих, на зборно место није стигао ни један од четири члана команде Чете.

Четрдесетседам бораца из данашње будванске општине ступило је у Ловћенски батаљон, у Четврту, Приморско-соколску чету. Многи од њих били су чланови

Партије и СКОЈ-а, а неки предратни прекаљени комунисти и истакнути организатори устанка у нашем крају. Сви с борбеним искуством, стеченим у четири мјесеца устанка и борбе под сложеним и тешким условима. Сви јединствени у спремности да се боре где то циљеви Партије налажу. Четрнаесторица од њих четрдесет и седам, готово сваки трећи, остали су тог децембарског јутра и дана у Пљевљима, извршавајући борбени задатак. Сјетимо их се и прозовимо их, иако се они на прозивку не могу одазвати: они су увијек, и сада, са нама и међу нама, у строју наше револуције, социјализма и Партије. То су Миленко Ников Медиговић, командир чете, Нико Видов Вуковић, замјеник комесара чете, Шпиро Савов Медиговић, командир вода, Ђуро Перов Андровић, Илија Милоз Грговић, Иво Андријин Јовано

вић, Нико Ђуров Краповић, Марко Томов Медиговић, Иво Видов Миковић, Марко Лукин Миковић, Ђуро Савов Павловић, Милан Илијин Пе разић, Стево Андријин Срзентић и Митар Ђуров Франовић. Да се Ловћенски батаљон овјенча славом и легендом на Пљевљима доприњели су и они својом постостањем, непоколебљиво шију у најтежим тренуцима, својим јунаштвом и жртвом. Величину, вриједност и снагу идеја и идеала посједочили су својом јуначком смрћу.

Народ и Партија послали су их на истурени борбени положај. Били су дубоко пројети идејом слободе и борбом за слободу, оплемењеном ширим, људским циљем: проширените свијет. Они су на Пљевљима постали букиње и извори инспирација за нови живот и нове задатке.

ИЗ РАДА ОРГАНИЗАЦИЈЕ СУБНОР

У ТОКУ СВИХ ЗБИВАЊА И АКЦИЈА

Наша општинска борачка организација, организована у пет удружења (по мјесним заједницама) има 570 чланова, од којих су 33 носиоци „Партизанске споменице 1941“. Организација у целини и њени чланови у великом броју — по угледу који имају, значају који им се придаје и мјестима и дужностима која заузимају у свим структурима у општини — објективно су у могућности да учествују и утичу на сва збијавања у општини сносећи и пуну одговорност за њихов развој и резултате.

Са сигурношћу се може рећи да су борци НОР у току и центру свих збијавања, програма и реализације пла нова рада Скупштине општине, друштвено-политичких организација и других субјекта, присутни у свим акцијама које доприносе свестраном развоју општине. Дјелујући као један од чинилаца у јединственом фронту организованих социјалистичких снага у општини, наша борачка организација се испољавала и потврђивала као самостална друштвено-политичка организација, као значајна морално-политичка снага, дајући пуни допринос постизању значајних резултата у свим областима друштвено-политичког и економског живота.

За такву улогу и рад општинска организација СУБНОР добила је високо признање — Новембарску награду општине Будва, која је додијељена још петорици њених чланова. Два друга до била су „Плакете СУБНОР Југославије“.

У последње четири године, између Седмог и Осмог конгреса СУБНОР Југославије, активност борачке организације постала је организована и интензивнија. Унутар ње и у дјеловању бораца у другим структурима, она је била усмјерена на оживотворење ставова, одлука и закључака Десетог конгреса СК Црне Горе и Седмог конгреса СУБНОР Југославије и спровођење У-

става и Закона о удруженом раду. Кроз припреме за одржавање Осмог конгреса СУБНОР Југославије у нашој средини у Будви, активност борачке организације постала је богојављена садржајима, облицима и бројем учесника.

Преко својих комисија (за одбрану и самозаштиту, за његовање и развијање револуционарних традиција, за питања политичких затвореника, интернираца и депортираца) и укупном друштвеном активношћу СУБНОР се активно бави и учествује у рјешавању не само својих унутрашњих, него и ширих друштвених питања у општини. Његова активност усмјерена је, у основи, на следеће области и садржаје:

— Схватајући делегатски систем као основицу политичког система и даљи пут нашег демократског социјалистичког развоја — велики број чланова Савеза бораца активирајући један од чинилаца у јединственом фронту организованих социјалистичких снага у општини, наша борачка организација се испољавала и потврђивала као самостална друштвено-политичка организација, као значајна морално-политичка снага, дајући пуни допринос постизању значајних резултата у свим областима друштвено-политичког и економског живота.

СУБНОР је адекватно заступљен и присутан у нашем делегатском систему — у делегацијама мјесних заједница, у општинској делегатској скupштини. Од наша четири делегата у Скупштини Црне Горе — два су борци; Од 77 делегата у Скупштини општине — 15 је борац. Слично је и у делегацијама. Може се слободно рећи да они спадају међу активније делегате и чланове делегација.

— Политичка свијест, борбено искуство, стручно знање и посебно, наглашен осјећај одговорности за све што је у вези с одбраном и заштитом, доприњели су да борци на плану одбране и друштвене самозаштите буду веома активни у свим ере динама где живе и раде.

Велики је и друштвено признат њихов допринос усвајању концепције одбране и самозаштите и њиховом по-

друштвљавању, организовану у јачању. До прије годину — двије борци су били у великому броју присутни у свим органима и тијелима која се баве одбраном и заштитом — од Савјета за одбрану и Штаба територијалне одбране до Одбора у мјесним заједницама. Њихова активност није значајнија умањена чињеницом да је сада у ове органе и тијела укључен већи број млађих лица, за што су се управо борци највише и најдосједније залагали. Посебно треба истаћи сарадњу бораца и младих и допринос бораца оспособљавању младих за општенародну одбрану, више у школама и мјесним заједницама, а мање у радним организацијама.

— Његовање и развијање револуционарних традиција, посебно оних из НОР-а један је од основних задатака и садржаја активности наше борачке организације. Већ су остварени значајни резултати на подруштвљавању револуционарних традиција и активирању већег броја субјекта на њиховом његовању и развијању. Широко је развијена, облицима и садржајима, сарадња бораца и омладине, при чему су иницијатива и активност младих при реализовању разноврсних облика и садржаја све веће (прославе, одржавање споменика и спомен-обиљежја — има их 37, такмичења, маршеви и посјете мјестима значајних догађаја из НОР). Оживљавању сјећања на догађаје и борце из нашег краја, уз активно учешће бораца, много су доприњеле и наше „Приморске новине“. Постоји и успјешно ради Секција бораца IV пролетерске (прногорске) brigade.

Много више могу и треба да ураде и борци и други чиниоци да етика наше револуције постане норма свеукупног понапања наших радних људи и грађана. Такође и на прикупљању, срећивању и издавању наше историјске грађе из НОР.

Слободу су вољели изнад свега

Отпочео је дуг и напоран марш преко Грађана, Јуботића и Горњег Цеклића до Ставора и Ораха, зборног мјеста Ловћенског батаљона. По војничком изгледу и држављанству бораца, опремљености и формацији (четири чете и пратећи вод са укупно 344 бораца и руко водиоца). Ловћенски батаљон дјеловао је као добро организована јединица, способна за сваку борбу. Борци са нашег подручја ушли су у састав Приморско-соколске чете. Батаљон је затим настапио више дневних марш правцем Бело-павлићи — Никшићка жупа — Шавник — Жабљак. Батаљони који ће учествовати у нападу на Пљевља постројили су се 27. новембра на релативно пространом Његовићском пољу. Била је то респективна снага од преко 3.500 бораца. У тој ноћи 27/28. новембра они су прешли преко моста на Тари.

видирале су у нездарживом јуришу прве препреке и ушли у град. На правцу своје дејства Приморско-соколска чета бомбама ликвидира отпорне тачке, трпећи при том велике губитке, и упада у касарну и официрски дом. Послиje овладавања приземљем, борци јуришу на спрат. У освојеним зградама чете се утврђују и, у окружујућу настављају борбу која ће трајати читавог дана. Око 9 часова Италијани прелазе у противнапад. На њихов јуриш је јуришем Ловћенци одговарају противујућима и упорном одбраном уз масовно јунаштво, трпећи велике губитке од артиљерије и минобаца, посебно од оруђа за непосредно гађање. У једном тренутку Италијани позивају на предају, али на њу нико од бораца и не помиšља. Сви су спремни само на борбу до посљедње капије крви. Тако је трајало читавог дана: без предаха,

УНОЋИ ИЗМЕЂУ 24. и 25. марта 1942. године Италијани су кренули истовремено од Будве уз Матине, запосиједајући пут Цетиње — Будва, од Брајића (са тврђаве Космач) у правцу Побора, од Мрчева поља преко Горњег Грбља, и са главништвом, која се састојала од два ојачана батаљона са око 4000 војника и 300 четника, са Мирца, Чавора и Грбља у правцу Паштровнице и Коложуња. Сви ови покрети, сем овог у правцу Паштровнице, имали су демонстративни карактер — да би нас држали у заблуди одакле долази главни напад. Тако појакано концентрацији артиљеријске ватре на Паштровницу и Коложуњ, коју је подржавало 40 артиљеријских оруђа, брдских, са фортова и крстарице „Бари“ која је била усидрена код Тивта, нама је постало јасно одакле долази опасност. Гада је већина наших снага, отприлике око 60 бораца из све три чете које су се налазиле у Поборима, упућена на Паштровницу. Само су мање групе остављене извесно вријеме на друге положаје, да би и оне касније биле упућене у правцу Стјенића.

Борба на Паштровници постала је сваког часа све жаља. Упркос до тада невиђене концентрације артиљеријске ватре, партизани су одбили са невиђеном храброшћу све непријатељске јурише. Они су их пуштили на врло близко одстојање да би их потом одбили ручним бомбама, пушчаном и митраљеском ватром. Мада је већини ово било ватреном крштење било је прилично бораца и командира који су већ имали извјесно ратно искуство, стечено у плјевљанској и другим биткама. Пристуство искусијних бораца било је драгоценјено. Тако око четири часа послије подне морало се одступити са Паштровнице због већих губитака — седам мртвих и осам рањених — и убитачне артиљеријске ватре, која се с мора преносила директно у леђа наших борцима. Једна мања група пошла је ка Мајсторима, а остали у правцу Ђурђевца, Стјенића и Трудова, настављајући да се с несмањеном жестином и даље супротстављају надирању непријатеља.

Ради илустрације храбости и упорног државања наших бораца на Паштровници наводим кратак дијалог вођен тог дана између мене и друга Воја Биљановића на брду Ђурђевцу. Стигајем оконости, ја сам тада био једини члан Штаба Приморског батаљона који се затекао у Поборима. У својству замјеника политичког комесара Батаљона, обратио сам се Воју Биљановићу, тада члану Окружног комитета КПЈ за Цетиње, и предложио му неке мјере како да организујемо даљи отпор. Он ми је тада дословце рекао: „Када бисмо овако ратовали, нас би одавно нестало. Ми водимо партизански а не фронтални рат“. Он је сматрао да се тако надмоћном непријатељу нисмо смјели на овакав начин супротстављати и захтијевати да се изда наређење за повлачење. Изнио сам му разлоге због којих нисмо могли одступити, па је борба настављена до ноћи. Посљедњи контакт с непријатељем прекинут је на брду Трудово у току ноћи. Још прије мрака примјетили смо да се Италијани на брзину утврђују. Ни

Битка на Паштровници

ПОБОРИМА У ПОХОДЕ

ЦРВЕНА ЗЕМЉА „КРЕМЕНИЦА“, подоста камена и удаљини обриси Румије, Сутормана и паштровских гора.

Плоче стarih керамида на плочима зидова. Једни над другима, као упешеној јати у сивом јесенњем пејзажу. Брда, тврда и несмиљена, из земље шикнули храстови умирују својом постојањишћу. Ту је и гумно, под стражом храстовом. А вјетар доноси дах мора, даље од Грбља и Јаза, слан и модар дах неке заборављене приче о бродовима и свијету коме овде нема мјеста.

Побори, тако се зове село коме смо пошли у погоде. Горњи и Доњи, везани путем, пет километара од асфалта, издубљен камен властитим трудом мјештана, што је отворио видике, као и сви путеви, а истовремено и појскурио са осипањем села, његовим тихим умирањем у понављаним сласцима ка обали, која обећава живот и мање тврде дане од ових у зеленом каменјару под Трудовом и Ђурђевцем. Ту смо, одакле, одакле је потекла прича, као немиран планински поток, посакујући преко шиљастих успомена из којих тече бол, као обли камен у кориту, што га вријеме, као успомене на минуле дане, троши противачњем у непреспушном постојањишћу неизбрисивих ожилјака.

Кућа Тодора Зеца, то су камени зидови и степенице, што, попут каскада, привлачују дошљака, а њему се чини да слизи у гњездо птица на висинама. Обор је празан, само мирис овјијача и дим са огњишта, грбави струкови грабовине и храст, набавани у каменом рову, а све то, кућа у планинском селу, са терасом, под волтом, и није кућа, но утврда. За столом сједе људи, вино и сир козји, поцрњеле греде на таваници, шпорет и шкриња, слике из ратова на зиду, а кроз мали прозор степенасте вртаче с малим зидовима и канjon, већ потамо од сумрака, па пучина, као дио неба у даљини, куда је сунце утонуло.

Тодор прича. О дану оном мартовском, четрдесет друге, тачније двадесет петог, куда су Талијани прошли. Један дан рата, дугог и тешког рата, био је дуг и тежак као цији рат.

— На Паштровници била је борба, пре ма Чаворима стајала је Шкаљарска чета...

И разви се стратегија о познатој борби у Поборима и над њима, коју су већ разградили савремени стратеги. А ја гледам у лице Тодора Езца. Оно, као географска карта овог краја, боље рећи рељеф, с многим удолинама. Милица Тодорова послује по кући, а кроз отвор кућне капије сумрак је обожио пастирицу и њене овце, што се спуштају ка вучени слап, низ степенице у обор, уз гласно мекетање и дозивање. Кћи Драгица, син Марко сједи на постели, мали Вељко још иде у школу, средњи Васо ради, сад ће стићи из Будве. Ту је и Рако Радоњић из Лапчића, Пере Кнежевић из Будве, Крсто Зец из Доњих Побори и Јово Брајић, а с нама је стигао и Митар Зец, што нас је дочекао код споменика. Пуна је кућа људи. А Тодор прича о борби што се развила тог мартовског дана када је на Паштровници, као борац Поборско-брајићке чете, погинуо његов брат Нико.

Смо тада знали да су њима и четницима искључиво циљ Побори, већ смо цијенили да ће они у току сутрашњег дана наставити са надирањем преко Маина ка Паштровској гори, сједишту Штаба Приморског батаљона, УБИЈАЛИ СУ ДЈЕЦУ У НАРУЧЈУ МАЈКИ

Догодило се, међутим, оночиме се нико није надао. Италијани су запосјели положаје сјеверно од Побора, тачно по карти која је означавала атар овог села. Сјутрадан, 26. марта, они су стрељачким стројем од Паштровнице до Трудова обухватили читаву територију Побора и, спуштајући се у правцу југа, почели свој кравави ритуал. Уништавали су све до чега су стигли. Запалили су све куће и имовину коју нису могли однijети. Стоку коју нису отјерили, на мјесту су убијали — нису поштедје ли ни псе! Дивљаштво фашистичке солдатске и њихових водича — четника посебно се испољило према неборачком становништву. Масакрирали су старце или рањенике који се нису успјели евакуисати. Нису презали ни од убијања дјеце у наручју мајки. Што нису побили, отјерили су у злогласни логор на Мамули. Италијани нису имали других „заробљеника“ осим стараца, жена и дјеце, јер све што је могло носити пушку било је ван њиховог домаја. Већ у подне, 26. марта, они и четници спустили су се у Мрчево поље, доводећи сопствене жене и дјеце с опљачканом имовином.

Настала је врло тешка ситуација у војничком и политичком погледу. Побори су постали згариште. Ми смо неколико дана претраживали терен, купећи и сахрањујући погинуле борце и жртве фашистичког дивљања. Ово се радило под непрестаном артиљеријском ватром, јер је већ сјутрадан неколико издајника из Побора утекло у Будву. Они су служили агитаторима четничког покрета као „живи свједоци комунистичког терора“ и, у исто вријеме, ватре усјерене на поједине пећине које се нису логле „адаптирати“ на италијански начин, а нама су послужиле за какав-такав смјештај бораца и избеглог становништва.

Послије битке у Поборима почела је четничка политичка акција. Свакоме који би се колебао да ли да приступи њиховом покрету, првом се показивало на Поборе, а то је био основни циљ Италијана и четника да нас разбију војнички, а терором уплаше околна племена.

До које мјере су будвански четнички „идеолози“ настојали да не заостану и за своје остале братије, већ да допринесу и нешто своје, „оригин... но“, говори сљедећи примјер: У четничком штабу и „националном храму“ — згради садашње Умјетничке галерије — као симбол антикомунистичке борбе била је постављена партизанска капа скинута с главе пушко-митраљесца Миша Зеца, коју је размрскала италијанска граната у Поборима. На тој крвљу натопљеној и пар чадима гранате поцијепаној титовки с петокраком заклињала се наоружана најпрља вијим оружјем фајсрамнија војска коју је у својој бурној историји икада упамтио овај крај.

Испратили су нас у мрак, из кога су, као из каменог гротла, избијали пуцњи и снажна мушки пјесма.

Док силазимо мислим на Тодорову судзу — кремењачу.

У БОРБЕНОМ СТРОЈУ НАШИХ СЛАВНИХ БРИГАДА

О ПШТИНА БУДВА, по броју становника најмања у Црној Гори, може бити поносна на укупан допринос који је дала у току Народно-ослободилачког рата. Са њеног подручја 75 пролетера борило се под заставом Првог црногорског (ловћенског) батаљона. Тридесеторица их је пало смрћу храбрих, а исто толико их је лакше или теже, једном или више пута, рањено.

Батаљон је формиран 18. новембра 1941. године. Од тог дана па до 1. децембра — до битке на Пљевљима — борци са територије садашње наше општине налазили су се у саставу Соколско-Приморске чете. Послије формирања Прве пролетерске бригаде, 22. децембра 1941. у Рудом, борци са наше подручја, њих деветорица, сврстани су у Цетињско-Приморску чету Првог црногорског батаљона. У ову прослављену јединицу ступило је још 19 пролетера с подручја наше општине, међу којима девет Станишића. Тако је у славу Прве пролетерске бригаде уткано и јунаштво „Примораца“, као што су називали борце с територије наше општине.

Књижевник и борац Радоје Вешовић у својој књизи „Колоне и видици“, посвећеној Првој пролетерској бригади, ређајући догађаје, заслуге и прегнућа ове јединице на њеном 22.000 километара дужом борбеном маршу, биљежи, између осталог, да је на том путу пало и осам Станишића.

Били су прекаљени бомбаши, пушкомитраљесци, војници и командари. Марко, Филип, Крсто, Пере, Јово, Нико, Душан и Крсто Николов. Свима је био исти пут, од сељачког дјечака до узор

года упућена је на Сремски фронт. Десетог децембра 1944. на прилазима селу Оролику, на путу за Винковце, већ други дан квадрила је Прва пролетерска бригада, а нарочито њен Први батаљон, који је јуришао на утврђене њемачке положаје. За два дана Батаљон је изгубио половину бораца из свог састава. У линији одбране нарочито се истичало упориште код једног салаша. Задатак да се оно ликвидира добио је вод Јова Никова Станишића. Увидевши тешку ситуацију,

дошло до контакта с непријатељем. Успоставио га је неустројиви јунак, командир чете Филип Станишић.

У зору 15. децембра Њемци су предузели очајнички противнапад. Ми смо се тада, први пут, сучили с баца чима пламена. Развијала се огорчена борба, прса у прса. У том кошмару јуначком смрћу пао је Крсто Ников Станишић, замјеник командира Друге чете. Том приликом и ја сам тешко рањен и спасао сам се, захваљујући изузетној храбрости и пролетерској пожртвованости двојице Станишића — Душана и Ника — који су ме извукли с положаја испред самих Њемаца.

Тога истог дана, 15. децембра, на положају где се налазила хируршкка екипа Прве пролетерске дивизије, дошао је да ме обиђе Душан Станишић. Његова рана није изгледала тешка, а пошто је био навико да другује с ранама, он се на њу није ни освртао. Но, као да се смрт била завјерила да не прође поред Станишића: у бескрајној колони рањеника, која се кретала са свих тачака Сремског фронта ка Новом

Под заставом Четврте пролетерске

Вић, Сенка Радова Миковић, Вељко Илов Митровић, Вјера Лазова Митровић, Дарина Симова Митровић, Милан Николић Митровић, Милена Васова Митровић, Ратко Лазов Митровић, економ чете, Томо Лазов Митровић, Душан Милов Павловић, Иво Крстов Перзић, Стево Митров Станковић, Илија Ников Срзентић, десетар, и Нико Илијић Срзентић.

На стазама Четврте пролетерске, посебно њеног Другог батаљона, они ће, пожртвовано се борећи и лијући нештедима своју крв, калити се и израстати — попут Ника Аћијуса, Драгића Ђурашевића, Ива Перзића и Љубице — Маше Јовановић — у врсне борце и старјенице, чији су подвizi познати читавој Бригади. Њих осам најсторија погинуло је смрћу храбрих.

Крајем септембра 1943. године, отишло је у унутрашњост Црне Горе и 12. октобра у Колашину ступило у Четврту бригаду 13 бораца из Паштровске и 28 бораца из Брајићко-маниске чете. У децембру, у Бригаду је ступио још један борац из Паштровске чете. Сви — од 16. годишњака Дара Крстова Куљача и Јована — Јола Савова Вукчевића до комунисте и прекаљеног бораца Андрије Маркова Клаћа — поносили су постали борци славне бригаде, спремни на борбена прегнућа. Били су свјесни да се од њих не очекује да стичу и да увећавају славу већ прослављене бригаде, већ да допринесу да се она одржи, што, такође, није било лако. И они су брзо учли и калили се у многим борбама у Црној Гори, Санџаку, у источној Босни, Србији, на Сремском фронту, израстајући у храбре борце и старјенице. Њих 12 храбро је пало за слободу.

Редовима Четврте пролетерске (преногорске) бригаде борило се 73 сина и кћери из мале тадашње Будванске општине. У Бригаду су пошли добровољно, поносили су што јој припадају, без колебања и узмака кретали се њеним борбеним стазама, борили се пожртвовано и храбро, гинули славно. Од њих 73, тридесет није дочекало слободу и социјализам, а били су их свemu претпоставили. Били су то скромни јунаци — све чланови КПЈ и СКОЈ-а — који нијесу са њали о сопственој слави, већ о заједничкој слободи и срећи, о социјализму и комунизму. Свјесно, пожртвовано и храбро уградили су своју младост и снове у побједе и славу Бригаде, у величину и побједу наше ослободилаче борбе и револуције.

Од Пљеваља и Рудога до слободе

ног бораца и командира. Војјели су их и поштовали под једнако и старији, и равни њима, и потчињени. У огњу борбе сви су постали чланови Комунистичке партије Југославије и на дјелу доказали да су тог високог звања достојни.

Позив КПЈ на оружани устанак и плотуни тринаестојулске зоре нашли су их на зборном мјесту одакле су пошли у свети ослободилачки бој. Њихови путеви сачести су се у Првој пролетерској бригади, том челином одреду наше револуције.

Осамнаестог маја 1942. године, на Вечериновцу код Мојковца, пао је и Мирко Ников Станишић — Стари, један од организатора устанка у нашој општини и један од првих чланова КПЈ у Маинама. Познат као јунак са Пљеваља, преко Романије, Игмана, Дурмитора и Сињавине, до посљедње битке, он је, на Вечериновцу, иако тешко рањен, наставио да се обрачуна са далеко бројним издајницима који су из Мусолинијевих магазина били богато опремљени. На њиховим сандуцима писало је: „Не штеди муницију!“, а ми смо тада, како се говорило, били „петометковићи“.

Дана 28. маја 1944. године, три дана послије десанта на Дрвар, док је Прва пролетерска дивизија, као заштитници Врховног штаба, разбијајући храбрих бораца Прве пролетерске бригаде, који је наредбом Штаба Првог пролетерског корпуса похваљен за изузетну храброст, нарочито у борби код Мркоњић-Града, када, захваљујући углјавном његовој упорности, непријатељ није успио да угрози нашу болницу. И те ноћи, између 14. и 15. децембра 1944. године, Филип је био на челу — своје јединице. Нашишо је на њемачког официра који је, такође, прејеровао где му се налазија јединица. Њихови знаци распознавања били су истовремени рафали из аутомата. Пали су један до другога. То је, у исто вријеме, био знак Петом батаљону да је

Јово је покупио бомбе и од палих и од рањених, узео ракетни пиштолј и сам јуринуо у правцу салаша. Стигао је до циља и успио да испали ракету, што је био знак за општи јуриш, али је том приликом погинуо. По водом његове јуначке смрти лист Прве армије „ЗА ПОВЈЕДУ“ објавио је тих дана чланак под насловом „ЈЕДНА НЕУГАШЕНА РАКЕТА“ у коме се Јовова јуначка погибија упоређује са смрћу храбрих комсомолаца — Панифијоловаца — на волоколам ском друму.

Пролетерима је успјело да с Јовом скину оружје и Орден за храброст и да узму његову легитимацију, коју је издао Први пролетерски корпус — сву имовину овог јунака. Крсто Н. Станишић, замјеник командира Друге чете, између 15. и 16. децембра у стрељачком строју Првог батаљона Прве пролетерске бригаде био је само један Станишић, командир Другог вода Треће чете, Нико Крстов. Те крваве ноћи, када је смрт била свуда присутна, Нико није тражио заклона. На интервенцију Штаба батаљона, сјујаја се је престало да куца срце и изузетно храброг Ђушија Јовова Станишића. Да је мјеста и када је стигао као рањеник овај храбри пушкомитраљезац, десетар и водник до данас је остала тајна.

Између 15. и 16. децембра

у стрељачком строју Првог батаљона Прве пролетерске бригаде био је само један Станишић, командир Другог вода Треће чете, Нико Крстов. Те крваве ноћи, када је смрт била свуда присутна, Нико није тражио заклона. На интервенцију Штаба батаљона, сјујаја се је престало да куца срце и изузетно храброг Ђушија Јовова Станишића. Да је мјеста и када је стигао као рањеник овај храбри пушкомитраљезац, десетар и водник до данас је остала тајна.

У последњој бици коју је водила Прва пролетерска бригада, код Врховца испред Загреба, почетком маја 1945. године, погинуо је неки Ђемац код кога су пронађена лична документа, јер му је то и припадало као најближем братственику. А да ли се тада овај храбри борац запијао: шта ће бити с његовим документима и ко ће једне и друге сачувати?

Пети батаљон Прве пролетерске, који је, такође, читав изгинуо на Романији у јануару 1942. године, поново је формиран тек у ослобођеном Београду. Тада је за командира једне чете упућен из Првог батаљона Филип Ђуров. Станишић, један од најхрабријих бораца Прве пролетерске бригаде, који је наредбом Штаба Првог пролетерског корпуса похваљен за изузетну храброст, нарочито у борби код Мркоњић-Града, када, захваљујући углјавном његовој упорности, непријатељ није успио да угрози нашу болницу. И те ноћи, између 14. и 15. децембра 1944. године, Филип је био на челу — своје јединице. Нашишо је на њемачког официра који је, такође, прејеровао где му се налазија јединица. Њихови знаци распознавања били су истовремени рафали из аутомата. Пали су један до другога. То је, у исто вријеме, био знак Петом батаљону да је

Рако Дулетић

ПАШТРОВСКА ЧЕТА

НА ПАШТРОВСКОЈ ГОРИ — мјесту званом Ограђеница, у сивој стијени угрђен је спомен-плоча у знак сјећања на формирање Приморског батаљона „Стеван Штиљановић“, Паштровске партизанске чете и првог Народноослободилачког одбора. На том мјесту борци Паштровске чете положили су партизанску заклетву 15. јануара 1942. године. Слова на бијелом мермеру доста су изблиједела, али су успомене на славне дане још увијек свјеже, нарочито у ерцима оних који су стајали у строју и изговарали ријечи заклетве.

ЧЕТРДЕСЕТ ДВА ДОБРОВОЉЦА

ПАШТРОВСКА ПАРТИЗАНСКА чета по бројном стању била је најјача на овом подручју. Имала је 193 бораца, међу којима 33 жене. Командир чете био је Крсто Зеновић, замјеник командира Лука Ђурашевић, политички комесар Нико Анђус, а замјеник комесара Илија Срзентин. Чета је формирана у новембру 1941. године. Прво је била у саставу Приморско-црнничког батаљона, па је формирањем Приморског батаљона „Стеван Штиљановић“ ушла у његов састав. Почетком марта имала је више бораца него читав батаљон. Била је подијељена на четири воде. Први и други вод су стационирани у селима: Почекин, Новосеље, Брада и у Планини — на Подкосмачу и Шарановим рупама. Трећи вод био је у Тудоровићима и на Ограђеници, а четврти у Куљачама, Подличаку, Пржну и Подбабцу, одакле су се борци могли брзо прећи до Дуљева и Долова.

Више од половине бораца живјело је код својих кућа. Повремено се организовао ка сарнски живот с јаким обезбеђењем. Борци су, по потреби, ангажовани за поједи не акције. Поред масовног политичког рада и ликвидације појединих шпијуна, Чета је, уз помоћ Штаба батаљона, половином јануара 1942. године, извршила успјешну економску акцију у Бечићима у којој је, поред бораца, учествовало приличан број омладине и осталог најлоја из околних села. Наиме, у Бечићима се налазио магацин банске управе бивше Зетске бановине. Ту су били кревети, мадраци, кебад, посуђе и разна одјећа. Све то подијељено је онима чије су куће послије јулских акција биле попаљене. Ври-

једно је истаки и акцију послиje 28. јануара, када је заплијенила приличан број грла стоке. Подржавана артиљеријом с брда Бабац, гаједна италијанска јединица

НЕСВАКИДАШЊИ РАПОРТ

БЕЗБРОЈ ПРИМЈЕРА МОЖЕ СЕ НАВЕСТИ о нераскидивој повезаности Народноослободилачке војске и народа, која је била један од најважнијих услова побједе. Шаљући своје синове и кћерке у партизанске одреде и бригаде да они попуне њихове у биткама проријеђене редове, и снабдијевајући ту своју војску свим што јој је било најпотребније, наш народ је, у пуном смислу те ријечи, постао народ-борац. И дјеца су, обављајући курирску и обавјештајну службу, до-приносиле побједи, а мајке су, послије свега, косе своје распилтале — да се, како су вјеровале, народној војсци путеви не замрзе.

И војска, као дио народа из кога је настала и израсла, била је његов бранич и ослонец, организатор првих школа и првих органа нове власти на ослобођеној територији. У јеку непријатељских офанзива, када се хрвала с десет пута бројнијим и боље опремљеним непријатељем, она се одрицала хране у интересу нејачи у збјеговима, да би се пружила помоћ народу у пострадалим крајевима.

Ево једног од безброжних примјера повезаности народа и његове узданице.

На мјесец и по дана послије битке на Пљевљима, Штаб Приморског батаљона „Стеван Штиљановић“ упутио је Штабу Ловћенског одреда извјештај о сабирној акцији у селима и о искуству напада на магацин бивше Банске управе, чији је циљ био да се помогне онима којима је помоћ била најпотребнија, пошто су им биле спаљене куће послије тринаестојулског устанка. „...Народ овога краја“ — пише, између осталог, у том несвакидашњем рапорту који се не може читати без узбуђења — „тешко је пострадао од гадног окупатора; више села је попаљено, а многа су опљачкана, тако да тешко пати живећи на овој зими по треницима и у преосталим кућама — по неколико породица сабијених у једно — без одјеће, обуће покривача и најсновнијих животних потреба. Партизане овога краја које тај напаћени народ дочекује с неизмјерном љубављу и гостопримством и у којима гледа своје првоборце, наду и гаранцију да ће муке, страдања и жртве бити освешћене, да ће окупатор бити изгнан и уништен, а ослобођење извојовано — испуњавају ове попаљене куће и ова страдања народа новом мржњом и новом жељом за страшном осветом према окупатору.“

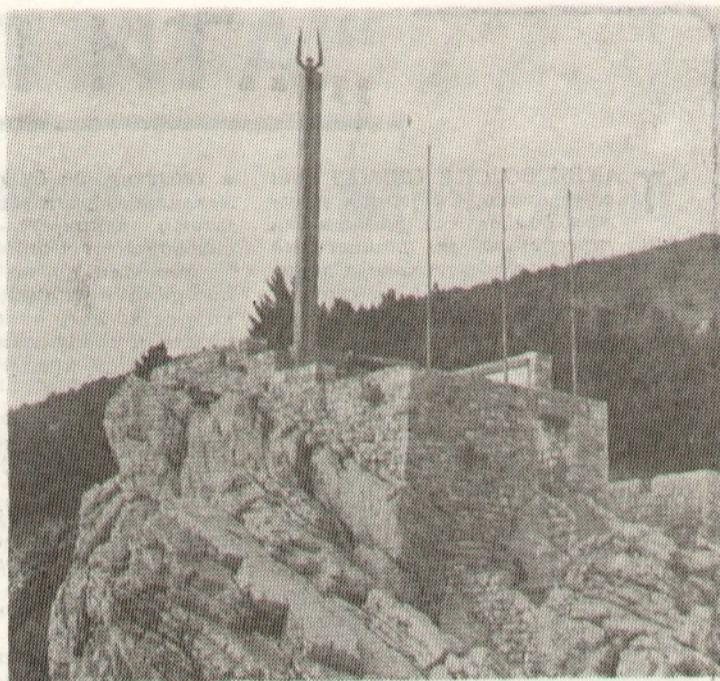
Партизани и партизанке Приморја, схватајући да се народу мора помоћи и да вријеме наше тешке народно-ослободилачке борбе, у неколико ноћи су, заједно са омладином и осталим народом, преносили по најгорем времену, на домаку непријатеља, заплијењени материјал из магацина. И народ овога краја одазвао се позиву партизана, те је и од свог сиромаштва одвојио пострадалу браћу.

У свему је заплијењено, скупљено и подијељено народу: 27 кревета, 16 страмата, четири јоргана, 53 ћебета, 67 тањира, 45 кашика, 93 виљушке, 56 ножева, 19 цемпера, деветоро панталона, 14 кошуља, осам блуза, 72 вреће, затим извјестан број пари обуће, женске одјеће, и кухињског посуђа, девет чаршава, десет јастука, 46 шоља, 20 чаши, пет ручника, четири капе и шест кућа вуне“.

Извјештај Штаба Приморског батаљона „Стеван Штиљановић“ био је непотпун ако не додамо да је народ овога краја све своје синове, како би који до пушке дорастао, слао у борбу за слободу, која је и најљепши споменик њиховог јунаштва.

у светостефанској општини ухапсила осам родољуба, опљачкала неколико кућа и

јединица упутила се 6. фебруара у правцу Куљача и манастира Дуљево, где се

Споменик у Петровици

налазио штаб Приморског батаљона. Припадници Паштровске чете напали су Италијане и присилили их на повлачење.

У априлу 1942. године настали су тешки дани. Долази до повлачења наших снага.

Дванаестог априла на Ограђеници Војо Виљановић, делегат Окружног комитета КПЈ, обавјештава чету о ситуацији. Јављају се добровољци за бригаде, њих 42, а један број бораца по задатку Партије остаје у позадини. Почекао је спремање. Рањени који су се налазили у прихватилишту на Миковој њиви, склонили су на сигурна мјеста. Само је Машо Бргуљан, као лакши љакеник отишao заједно с борцима. Оружје које нису могли понијети закопали су у Гомили код цркве на Ограђеници. Ту су се опростили с политичким радницима који су остављени да раде у позадини.

— Почекео је — сјећа се Љука Ђурашевић — тешки даноноћни марш. Без борбе смо се пробијали преко Катунске нахије све до Драшко-корице у Цуцама, где нам је погинуо Ђуро Тодоров Куљача, комесар батаљона, омиљени партијски руководилац и храбри борац. У селу Трешњеву погинула је Даница Миковић од бомбардовања италијанске авијације која нас је успут пратила.

У СТРОЈУ ЧЕТВРТЕ ЦРНОГОРСКЕ ПРОЛЕТЕРСКЕ БРИГАДЕ

У ЈУВИЊЕ СМО СТИГЛИ 17. ЈУНА. Имали смо част да станемо у први строј прослављене IV пролетерске црногорске бригаде. Од нас 42, који смо пошли са Ограђенице, у Јувиње је стигло 35, јер су два бораца већ погинула, а пет изнемоглих успут су остали.

Наш први марш у саставу Четврте бригаде био је преко плавине Трескавице, а прва акција ликвидирање жељезничке станице у Хаџићима. Предахнули смо у селу Кромоль код ријеке Лепенца. Изненада су најшли њемачки тенкови. Настало је неравна борба у којој је погинуо храбри пушкомитраљезац Џуши Павловић, а Даринка Симова Митровић тешко је рањена. Цијелу ноћ смо је носили рањену, али је сјутранји умрла.

Тако су, један по један, погинули борци Паштровске партизанске чете. У чуvenoј би

ци на Бугојну пао је Митар Радов Митровић као нишанџија на митраљезу. Овај вриједни скојевац већ је био пролио крв за револуцију 20. јула 1941. године на Мирицу. Слиједи крвава битка на Ку пресу, у којој су погинули Машо Бргуљан, народни херој, и Сенка Радова Миковић, осамнаестогодишња омладинка. Марш Четврте преногорске пролетерске бригаде наставља се преко Ливије и Динаре ка пострадалију Книна. Бригада је водила тешке борбе са четницима попа Ђујића. У једној је погинула Јубица Васова Јовановић. Као борац митраљеске посаде била је тешко рањена и, да не би пала жива у руке Ђујићевим четницима, бацила је под собом ручну бомбу.

Наступа Четврта офанзива: борбе око Јабланице и Коњица. Рањен је Ђуро Меддин. У Централној партизанској болници завршио се живот овог оданог комунисте и прекаљеног борца.

Неретва и повратак наших снага у Црну Гору. Гине најмлађи борац, добровољац са Ограђенице, Милан Ников Митровић, мајчин миљеник, с којим се она тешка срца растала оног тумрног априлског дана на Ограђеници. Пратила га је све до Црногорије као да је знала да је то посљедњи његов испрањај.

Престало је да куца херој скро срце младог пушкомитраљеза Милана Јуна, јунака са Коњицом, Вилића Гувна и многих других попришта.

У Петој офанзиви, послије Волујака и Сутјеске, погинуо је Митар Ристов Куљача. Нестао је у отњу, храбро бранећи, као борац Праћене чете, штабни материјал Четврте пролетерске бригаде. Смрту храбрих пали су Томо Лазов Митровић, Иво Крстов Перазић и Марија Шољага. Нико Радов Миковић и Стево Станковић, омиљени и храбри борци, пали су, такође у бици на Сутјесци. Ту је погинула и Даринка Андријина Миковић, млада болничарка, која је остало вјерна рањеницима и заједно с њима изгорела у подножју Зеленгоре. На Трескавици је погинула Шпиро Јовановић, а најзад као посљедњи од 38 бораца са Ограђенице погинула је Драгица Ђурашевић код Колашине 1943. године.

Тако је више него преполовљен строј Паштровске партизанске чете.

Обавјештење Жирија за додјељивање Новембарске награде

ЖИРИ ЗА ДОДЈЕЉИВАЊЕ НОВЕМБАРСКЕ НАГРАДЕ ОПШТИНЕ БУДВА ОБАВЈЕШТАВА РАДНЕ ЈУДЕ и ГРАЂАНЕ да ће се поводом 22. НОВЕМБРА — дана ослобођења наше општине додијелити ТРАДИЦИОНАЛНЕ НОВЕМБАРСКЕ НАГРАДЕ ЗА ИЗУЗЕТНЕ ЗАСЛУГЕ И РЕЗУЛТАТЕ ПОСТИГНУТЕ У ОБЛАСТИ ДРУШТВЕНОГ, ПОЛИТИЧКОГ И ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА.

НАГРАДЕ СЕ ДОДЈЕЉУЈУ ОСНОВНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА УДРУЖЕНОГ РАДА, РАДНИМ И ДРУГИМ ЗАЈЕДНИЦАМА, ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА, ДРУШТВИМА, УДРУЖЕЊИМА И ПОЈЕДИНЦИМА.

ПРЕДЛОГЕ ЗА ДОДЈЕЉИВАЊЕ НОВЕМБАРСКЕ НАГРАДЕ МОГУ ДАТИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ УДРУЖЕНОГ РАДА, РАДНЕ И ДРУГЕ ЗАЈЕДНИЦЕ, ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, ДУШТВА, УДРУЖЕЊА И ПОЈЕДИНЦИ.

ПРЕДЛОГЕ ЗА ДОДЈЕЉИВАЊЕ НАГРАДЕ ТРЕБА ДОСТАВИТИ ЖИРИЈУ У ПИСМЕНОЈ ФОРМИ И МОРАЈУ БИТИ ОБРАЗЛОЖЕНИ, А КРАЈЊИ РОК ЗА ЊИХОВО ПОДНОШЕЊЕ је 1. НОВЕМБАР 1978. ГОДИНЕ.

„...ТИ ГРОБОВИ НИСУ РАКЕ ВАШЕМУ СЕРДЦУ”

ТАКВЕ ВОЈСКЕ СВИЈЕТ још није видио. Са једном пушком, бомбом или флашом бен зина пресретала је фашистичке звијери и њихове тенкове. Свакодневно је уништавала на стотине крволовка и освајала слободу народу. Враћала је мајкама дјецу, светила синове и браћу, несебично дијелила народу оно што је својим ранама и животима својим плаћала. Пред њеним борцима у напону снаге и стваралаштва били су узбудљиви сусрети и растанци што су узбуђивали чарима тек упознатог, виђеног и доживљеног. Каже се „били су“, јер они су одавно у гробове легли. А од свега што су хтјели, жељели су само да се боре до побједе и, ако је не дочекају, да себе и њу изграде.

Завичај печелбара

Не тако давно тешко се живјело у земљи овој која се тада нашом само звала, а наша није била. Умјесто у школе, дјеца су се спремали за печалбу — да се живи закопавају по угљенокопима туђим, да их подземне ватре пеку и подземне ријеке даве. Одлазили су млади — јоп их науница није била огравила — у Цариград, Персију, Аризону, Неваду — да заједно са црнцима утјал копају и да из рудничких окана по дједнако црни излазе. А пријес него би пошли трбухом за крухом остављали су зеленашима заложене вртаче, маслињаке и винограде, жене тек доведене или дјевојке које ће, заручене, под прстеном старост дочекати, сина тек рођеног да га, често, никад више не виде. Одлазили су, стално су одлазили, сваког пролећа, а када би се, ријетко који, враћали, мањом су, умјесто долара, рударску болест — грудобољу доносили од које су умирали у завичају.

Многи чија имена читамо на
тим мермерним плочама били су
веома млади, дјеца још: све је тек
било пред њима. И први љубавни
састанак и први пољубац требало
је тек да буде. Требало тек, јер жи-
вот је често знао да буде суворо
окрућен — ни најневинију жељу
да не испуни.

Борили су се на многобројним ратиштима домовине. Бранили су се, опсједнути, ријетком пушчаном паљбом која је имала једино преи мућство што је погађала без промашаја. А послиje сваке битке, након сваког јуриша, њихови редови били су све ређи. У строју су остајала многа празна мјеста, која су попуњавали борци из других крајева — и корачали њиховим трагом. Није га било тешко пропаћи — свијетлио је неугасивим сјајем у данима тако суђа.

Славећи побједу или опорављајући се послије пораза, завјетовали су се својим мртвим друговима и свом врховном команданту, другу Титу, да ће до посљедње капи крви чувати част своје земље и Партије, да ће се и задњим атомом своје снаге борити за остварење заједничких идеала, да ће мобилисати све своје снаге ради отпорања свих недостатака и попуњавања празнина, које су се осјекале послије погибије многих другова, да ће развијати друштво и љубав према Партији, народи и народима читавог свијета, да ће јачати дисциплину, чврсту

и гвоздену, да би све своје снаге могли усмjerити ка коначном утиштењу непријатеља и остварењу слободног и срећног живота.

слободног и срећног живота.
Умирали су по окупаторским логорима и тамницама, у мужама које се не могу описати, на стрели штита и стратиштима, свуда где се ковала и крвљу људском пла-ћала слобода.

Једни и други гробовима својим
омеђили су домовину која за њиг
и није била друго до прах прадје-
дова.

Ни један дар није достојан, ни-
каква захвалност није довољна за
такву војску. А пошто нисмо у мо-
гућности да пођемо од путоказа до
путоказа — од једног до другог
гроба — пођимо од имена до име-
на, и то азбучним редом — да нико-
мом криво не учинимо! Они су вје-
чно млади и са свега онолико годи-
на са колико су гробове легли.

Ево имена бораца који су за слободу пали, чија су имена неизбрисиво у мермер и срца уписане.

**Бошко Ников Андрић, Душан
Митров Андрић, Васо Марков Ан-**

Митров Андриј, Басо Марков А-
дровић, Вељко Васов Андровић,
Ђуру Петров Андровић, Јован Фи-
липов Анђус, Нико Радов Анђус,
Перо Милов Анђус, Милорад Ан-
диријин Арменко — Томић, Раде
Петров Баровић, Јово Радов Ву-
јошевић, Мило Радов Вујошевић,
Војо Марков Вуковић, Марко Ви-
дов Вуковић, Митар Андријин Ву-
ковић, Нико Видов Вуковић, Саво
Крстов Вуковић, Спасо Митров Ву-
ковић, Душан Илијин Вукотић, Ја-
ван-Јоле Савов Вукчевић, Саво
Милошев Гојнић, Андрија Ивон
Греговић, Вуко Илијин Греговић
Илија Милов Греговић, Јово Ми-
лов Греговић, Нико Станков Гре-
говић, Шпиро Милов Греговић
Миливој Савов Давидовић, Иво-
-Максим Милов Данчевић, Илија
Марков Дулетић, Јово Видов Дуле-
тић, Мило Јолов Дулетић, Петар
Ивов Ђаконовић, Марко Никон Ђе-
довић, Љубо Марков Ђуковић, Ве-
лимир Јолов Ђурашевић, Перо Ми-
тров Ђурашевић, Борислава-Бо-
ра Милова Зеновић, Башко Јуки

A black and white photograph of a large, rectangular stone monument or plaque mounted on a wall. The plaque features a central circular emblem surrounded by text. The entire structure is framed by a decorative border made of large, rounded stones.

Споменик у Поборима

Марковић, Душан Андријин Мартиновић, Димитрије-Мито Лукин Мартиновић, Гојко Лукин Мартиновић, Мара Ивова Мартиновић, рођена Вуловић, Марко Стијеповић Мартиновић, Мило-Ђиро Крстовић Мартиновић, Митар Илијин Мартиновић, Нико Ивов Мартиновић, Нико Савов Мартиновић, Сава Илијин Мартиновић, Томо Лукин Мартиновић, Илија Лукин Медиговић, Крсто Јовов Медиговић, Мирко Томов Медиговић, Миленко Ивов Медиговић, Миленко Никола Медиговић, Милица Милошева Медиговић, рођена Давидовић, Роксанда Јовова Медиговић, Стана Шпиркова Медиговић, Стево Никола Медиговић, Томо Иванов Медиговић, Томо Крстов Медиговић, Шпиро Савов Медиговић, Андрија Ивов Медин, Ђуро Ников Медин, Нико Савов Медин, Стево Митровић Медин, Бошко Јовов Миковић, Данница Андрина Миковић, Даринка Андрина Миковић, Драгица Видовића Миковић — Ђурашевић, Иво Видов Миковић, Марко Лукин Миковић, Никола Радов Миковић, Ристо Јовов Миковић, Сенка Радова Миковић, Спасо Видов Миковић, Стево Ристов Миковић, Александар Митровић Митровић, Андрија Милов Митровић, Блажко Јовов Митровић, Бранко Ников Митровић, Васо Томов Митровић, Велько Ивов Митровић, Видо Илијин Митровић, Видо Ников Митровић, Вукица-Шуња Ивова Митровић, Даринка Симова Митровић, Душан Видов Митровић, Лазо Илијин Митровић, Лепа Ивова Митровић, Милан Ников Митровић, Митар Радов Митровић, Нико Ивов Митровић, Никола Милов Митровић, Радо Милов Митровић, Томо Лазов Митровић, Митар Томов Митровић, Душан Милов Павловић, Ђуро Савов Павловић, Иво Ђуров Павловић, Јово Савов Павловић, Крсте Илијин Павловић, Митар Видов Павловић, Видо Савов Перазић, Иво Крстов Перазић, Јово Милов Перазић, Милан Илијин Перазић, Урош Милов Перазић, Бошко Петров Перовић, Никола Ђуров Петровић, Ђуро Богданов Ћошта, Душан

A black and white photograph showing a suspension bridge spanning a wide river. The bridge has multiple cables and wooden railings. In the foreground, several tall, dark trees stand on the left bank. On the right bank, a large, light-colored building with a prominent gabled roof and a chimney is visible. The background features a range of mountains under a clear sky.

Споменик

ко Јоков Руш
Санковић, Миза
Нико Митров
тров Санковић
Склендер, Љуби-
тић, Стево Андри-
ко Филипов Стојан-
ков Станишић
чишић, Јово Јанчи-

то Јовов Станишић, Марко
и-Боро Илијас Крстов Станишић, Јован Гајић

ЕЋ, КОЛЕВКЕ НОВИХ СНАГА!"

Јела Андрина
арков Саковић,
ковић, Стево Ми
Митар Лукин,
Илијана Срзен
и Срзентић, Сте
тић, Душан Јо
нија Ђуров Ст
аншић, Кр
и Станишић, Кр

Иво Крстов Суђић, Нико Милоз
Суђић, Крсто Марков Франета
Милош Лукин Франовић, Мирко
Ристов Франовић, Митар Ђурев
Франовић, Јово Симов Чучук, Ми
тар Шпирор Чучук, Шпирор Мирков
Чучук, Борис Ивов Чучук, Андри
ја Лукин Шољага, Јово Лукин
Шољага, Марија Митрова Шоља

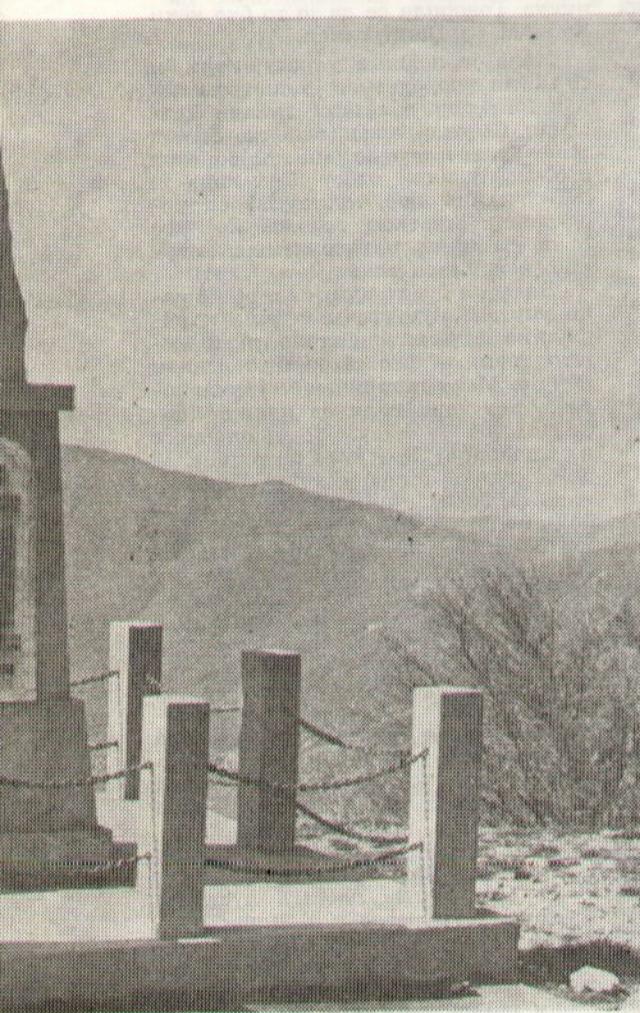
ПУТОКАЗИ

ОДНО-ОСЛОВОДИЛАЧКОГ РАТА вољели су живот били увијек спремни да га жртвују за радост буше више од себе вољели. Са поклицима Партији или су у јуришним пролетерским, умирали без јаука горима и мучилиштима фашизма — сваки десети овог сунчане ривијере омеђио је својим гробом грађевиши, гробови — путокази расути су земљом нашом Јана, Паштровиће и Паштровске горе, Бечића, Ђенавана, Тудоровића, Петровца, Грабовице, Крушевице, Јајце, Куфина, Созине, Вирпазара, Мирца, Троице, Ј-Новог, Јетиња, Катунске и Јешианске нахије, Ко-Црнојевића, Подгориће, Јијевиће, Мораче, Црквица, Јајева, Бијелог Поља, Пљевља, Андријевице и Попадарева, Прибоја, Лепосавића, Ђаковице, Метохије, Јајце Сутјеске, воде ледне, Зец-планине, Голије, Сињаја, Ејласице у Македонији, до Шековића, Млинци-Бурије, Белог Манастира, Великих Ливада, Кнежевића, Вировитица, Петровог Села, Руског Села, Зрењанина, Ваљева, Голубића, Краљева и Вучитрна, до Клоса хаузена, Џигенхајма и логора на Рајни у Њемачкој, Јаке на сјеверу, у Норвешкој... Иако давно мртви, сујују празновањима за која су животе своје дали.

Мислима до гробова њиховог и сјетимо се њиховог којима радници управљају, машинама у њима и све што шуме и рудници, бродови по морима и авиони што плаве, сва неисцрпна богатства што их наша земља којим њедрима, — све је то народно, јер су и они тако — да тако буде — животе своје дали.

ић, Крсто Ников
ко Јоков Стани
и Станишић, Ми
Станишић, Нико
ић, Пере Ђуров
Митров Стојано
и Стојановић.

га-Тодорица, Милица Илина Шољага, рођена Грековић, Шпирор Ђуров Шољага, Лазо Марков Шпандијер, Видо Ивов Шумар, Иво Симонов Шумар, Рако Ников Шумар, Саво Раков Шумар и Илија Переов Шпенчевић.

Станишићима

Херојско ћутање Вукице Митровић

Биста Вукице Митровић

КРАЈЕМ ДЕЦЕМБРА 1912. ГОДИНЕ рођена је у Светом Стефану Вукица Митровић — Шуље. Ђетињство јој је протекло у сјеници првог савјетског рата за кога се вјеровало да се води за слободу и љепшу будућност на рода — тако су мислили они који су далеко од завичаја били храна псима, топовима и гаврановима.

Дијелила је летке и прогласе Партије, чувала штрајкачке страже, примала и преносила поруке, све активније учествовала у револуционарном покрету Београда. Књиге, лозинке, задаци, рад у фабрици, синдикалној и партијској организацији, рад који је починао рано изјутра, а завршавао се касно ноћу — такав је био њен живот. Личног живота такорећи, није имала, јер је све била подредила борби за љепши и срећнији живот будућих. Маштала је о сјутрањици коју неће дочекати, о паштровским селима без печалбара, о дјевојачицама и дјечицама чије ће дјећество бити срећније него њено и њених другарица. И у самици београдске Главњаче, измучена и испребијана, осјећала је дах мора, и то јој је давало снаге да и непретрплије муке претрпти, да ни шкргутом зуба не покаже колико је боли када јој кости ломе и исхрлављене цјеванице турпијају.

У двадесетпрвој години живота Вукица Митровић постала је члан Комунистичке партије Југославије.

је. У то вријeme, 1933. године, бити члан предводничког одреда радничке класе значило је носити главу у торби, бити „мртвац на одсуству“. Нормално је било да у тим годинама машина са сусрету са човјеком кога ће завољети, а она је била заузета пословима који су искључивали и сваку помисао на било шта лично. Јавке, састаници, штампарија, „Комунист“, помоћ за Шпанце, демонстрације, транспаренти, барикаде — тако је текао њен живот. Богат и садржајан, иако у њему није било готово ничег што су захтијевале њене године.

Кидале су се везе, гинули су другови — у окупираним Београду створен је фронт. Падали су и крвници један за другим. Њемачки заповједник за Србију сваке ноћи мијењао је станове: Београд је за њега био осино гњијездо, у коме се није могло мирно ни заспати. Вукица Митровић стизала је свуда: да покидане везе успостави, да их ојача, да онима који су се поколебали врати самопуздање, да у мраку најјезивије фашистичке ноћи покаже сјеветију перспективу, да непријатељ никад не буде миран, да никад не повјерију у то како је народноослободилачки покрет ликвидиран или да су му задани тешки ударици. Знала је: тако ће радити и они који дођу на њено место кад ње више не буде.

Још једном се у децембру 1941. Вукица Митровић суочила се с непријатељем. Било је то — посљедњи пут. Суочила се тог пута са смрћу! Чупали су јој косу, и ноќте под којима су прије тога лучеве зубље забијали и палили. Резали су јој по тијелу звијезде петокраке — камама и бајонетима и ватру јој на грудима ложили. А она је ћутала. Пркосно, без јаука, без шкргута зуба. Кrv је липтала из рана, из опекотина, а све њено тјело било је рана: „Говори! Казуј већ једном партијске везе! Све знамо: излаза немаш, ћутање ничему не води!“ А Шуља је знала: истина је да излаза за њу нема, али и да ћутање нечем води. И ћутала је. Ради оних који ће наставити њено дјело, ради оних у Будви, Марибору, Крагујевцу и Ђевђелију, ради бораца који ће касније, слиједећи њен примјер, знати да као и она ћутањем својим надвичији страхоте рата и, захваљујући том ћутању, стигну до потомства.

Одвајни борац

Биста Ника Анђуšićа

Дана 9. јула 1944. године у Мрчевцу код Тивта херојски је погинуо у двадесет и осмој години живота Нико Анђуšić, секретар Среског комитета КПЈ — Котор.

Рођен је 12. децембра 1912. године у селу Тудоровићима у имућној сељачкој породици. У најранијој младости приступио је најпредњем покрету, а пред други савјетски рат постао је члан предводничког одреда радничке класе. Капитулацију бивше југословенске војске примио је као нешто што је требало и очекивати, схватајући да је дошао тренутак када треба животима најодбранјијих народних синова поново освајати земљу и учинити је истинском домовином радног човјека. Зато се, од првог дана устанка црногорског народа, сврстао међу најактивније борце чије је место било увијек у првим редовима у јуришним, а у заштитници, када се требало по-влачiti да би се, тамо где се не нада, непријатељу задајо још теки ударац. Његова одважност запаже на је у првим окршајима, као и смисао за руковођење, па се у тој Народноослободилачком рату налазио на разним руководећим дужностима.

Прекаљен борац и одличан руководилац, Нико Анђуšić је новембра 1943. године упућен на рад у позадини на упражњеној мјесто секретара Среског комитета КПЈ Котор. Као и на свим дотадашњим, и на тој дужности он се истакао као искусан организатор. Под најтежим условима стизао је свуда, не дозвољавајући да се окупаторске и квислиншке јединице уљуљкују с ном да Бока није „вруће тле“ и да по њој могу палити, жарити и харачити, како су били научили. Свуда је, и сваком борцу, служио за примјер.

Као што се то често догађало у нашем рату, и Нико Анђуšić је погинуо када је то најмање очекивао, у једију изненадној борби. Недалеко од Мрчевца, где је био заказао конференцију којој је пријствовало педесетак партизана и легалаца и родољуба с подручја которске, тиватске и будванске општине. Обавјештени од неког уходе или издајника, четници су се неопажено привукли и напали окупљене партизане, када су се они томе најмање надали. И сам изненаден, Нико је, до посљедњег свог даха, тукао машинком по непријатељу, док није смртно погођен. Његова херојска смрт болно је одјекнула у народу Боке и међу Паштровићима у којима је поникао. За народног хероја проглашен је 27. новембра 1953. године.

Двије жене мушки су умрле

НА ВОДИЦАМА у Крушевици спомен-обиљежје је на коме читајмо: „Овде је италијански окупатор стријељао 28. јула 1943. године јунак — жене Стану и Милицу Медиговић због њиховог патриотског рада“.

Кућа у којој је живјела Стана дала је одважне борце Мила и Ђулија Медиговића, па није тешко схватити зашто је она, заједно са Милицом, одржавала током рата везе с партизанима. Било је то веома тешко и скопчано с многим опасностима. У селу су се налазили четници, па се морало водити рачуна о сваком кораку и свакој изговореној ријечи. Стана је имала двоје малолетне дјеце — кћерки и сина, а Милица троје. Њен најстарији син, Ђуро, био је у партизанима.

Одважне жене доносиле су храну партизанима и обавјештавале их о покретима непријатеља. На

тој дужности, помажући народно-ослободилачким покретом, једног дана су допале Италијанцима у руке. Прокопшулаши су били опколили села у Крушевици, опљачкали их и много куће спалили. На вријеме обавијештени, партизани су се по-вукли према Паштровској гори. Италијани су били огорчени — њих неколико стотина узалуд је прогонило шачицу партизана. Ухапсили су Стану и Милицу и подвргли их страшном мучењу. Све им је, међутим, било узалуд — њих двије ништа није могло поколебати у одлуци да не проговоре. Ни тренутак када им је саопштено да ће бити стријељане.

Било је љетње праскозорје. Зликовци су очекивали да ће се жене поколебати и да ће бар ту, на стрелишту, проговорити. А када су увидјели да су се и тог пута преварили, одјекнули су плутуни. У срца која су куцала за народну борбу.

Устаничко Челобрдо

Као и већина паштровских села, Челобрдо је данас готово пусто. Спљено још првих дана устанка до једне једине куће, оно се још није оправило, ни подигло. Многе куће су напуштене, вртаче закоровљене, маслине, лозе и смокве „подивљале“. Ипак, не може се рећи да је ово прије рата напредно село — имало је библиотеку и радио апарат — заборављено, односно да његови становници ишта препуштају забораву. Пошто је људско сјећање кратковјеко и неизуздано, у камен су урезали имена оних који су задужили њихово село.

НИКОГ НИСУ ЗАВОРАВИЛИ

Док корачамо у траву и коров зараслим путем, тече прича о Јагору Страгонову. Прије него што је — два вијека ће већ од тада — стигао у манастир Прасквицу, био је, кажу, морнар црноморске или балтичке флоте. Можда му се смучило да живи на вјечно заљубљеним таласима или је заволио крај у лубу брда. А да га другови нијесу сасвим отписали као ко зна где несталог, доказ је то што је послије извјесног времена, прерушена у приорисца, у манастир стигла његова кћерка или синовица да, непрпозната, проживи као калуђер неколико година и тек пред смрт откриje своју тајну.

Смјењивала су се годишња доба и године, ледене буре и љетње жеге, а Страгонов је „под завјетом ћутања“, камен по камен, уграђивао у пут који је потврда вјечно живе тежње човјекове — да се пробије у ширину и макар једним својим дјелом — путем, маслином, гуном или бунаром — стигне у будућност.

Стижемо до Челобрда и обиљежја које су, како је записано, „захвалини сељани“ подигли Страгонову за спомен. Тамо поглед привлачи спомен-чесма изграђена у знак сјећања на оне који су животима својим потврдили вјерност идеалима и сновима младаљачким. На плочи мермерној уписана су имена тринаесторице Никовића и тројице Митровића, који више никаквим својим чином не могу најдити своју слави. А зар то и није најљепше и највредније: борили су се без узмака за своје идеале, дали су у тој борби све што су могли, а ништа нијесу узели за себе, нити су шта добили до овог камена, који је трајнији од људског кратковјеког сјећања?

НА ПРИМЈЕРУ ИВА МИКОВИЋА

Четвртог дана устанка Челобрdo је претворено у — пепео! На згариштима су остале да зјапе празне очи прозора који више нијесу служили за гледање. Затим су огарављена степеништа зарасла у траву и коров. Цвијећем које је расло на згариштима попаљених домова није имао ко више да се кити. Сви који су могли пушку да носе и према њој свој раст да мјере пошли су у борбу. Били су бомбаши и пушкомитраљесци Приморског батаљона „Стефан Штилановић“, јуришали на пљеве ваљске бункере у саставу словом овјенчаног Ловћенског одреда. Са Четвртом црногорском пролетерском бригадом ослобађали су Ливно, бранили рањенике на Вилића Гувну, крварили на Кошуру, код Краљева, у Срему. Гинули су као таоци десеторица за једнога, иако је у окрајима сваки појединец вриједио добру десетину. А када је рат завршен, од њих тридесетак, половине их се није вратила — нијесу преживјели рат, а трају у камену, сјећању и срцу које је тврђе од камена. Само глас је о њима стигао: да су били јунаци, да су се више струко искупили, да су увијек и свима служили за примјер. До посљедњега вјеровали су у невјерозатно и нијесу знали за немогуће, а у томе и јесте срећа младости и смијао живота који се не задовољава да буде битисање.

На спомен-чесми, као и у животу што је увијек на челу био, прво је уклесано име Ива Миковића, секретара прве партијске ћелије у Будви. Говорили су му у почетку: „Добро, можда си у праву, али на крилима једне ласте не стиже прољеће, нити један раноранилац може дозвати зору кад многи спавају!“ Знао је да није тако и од руке до руке ишли су романи Максима Горког и „Како се калио челик“ Островског, Пламен Данковог срца искрио је у тами и позвао у борбу до краја. Као у колијевици од јавора, подизао је Иво будуће јунаке — Нилове и Корчагине док није међу првима пао, 1. децембра 1941. у Пљевљима, у тридесет трећој години живота. Његови брат и сестра, Драгица и Спасо, наставили су да се боре. О њиховом јунаштву приче су се причале: како је Драгица у Ливну из запаљене окупаторске танкете износила сандуке мунизије, како је рањенике превијала и, најзад, како је код Колашина, 7. новембра 1943. године, смртно рањена, дочекнула својим друговима: „Склоните митралезе да не пропадну!“ Имала је тада двадесет и четири године и једну једину туту — што никад неће видjeti своју кћеркицу — и једну жељу — да њену дјевојчицу другови не забораве. Спасо је изрешетан куршумима на Милановом Врху у Горском Котару у двадесет другој години живота.

Ређају се имена на спомен-плочи. Ристо Миковић стријељан је на Ријеци Црнојевића, Бошко — на до-

Споменик борцима палим у рату

маку свог села, испод Близикућа, Стево као талац — код Цијевне, Дарinka и Тому — на Сутјесци, Марко, заједно са Ивом, у Пљевљима, Данија — код Трешњева, на путу за Босну, а Сенка — на Купресу. Уочи те своје посљедње битке — сјећају се њени другови — са сјетом у гласу причала је у повјерену једној другарици да никад више неће загрлити своју мајку, нити осјетити врело сунце родног краја и дочекати да још једном види цвијет поморанџе.

Послије рата оправљено је неколико кућа у селу, али је шест домаћина Миковића остајало заувијек затворено. Трошне и нијеме, без мушких глава у њима, те куће не подсећају на године када се у њима играло, пјевало, веселило и на вјерност заклињало...

Челобрdo, иначе, има изванредне услове за развој: треба га само повезати са модерном аутоштадом покрај мора, па ће живот, бујније него икад, опет процватати у њему.

ПРИЧА О ЦРВЕНОМ СЕЛУ

Код Војнића — села са двије куће — срета нас мост у изградњи. Напуштамо аутомобил и настављамо пешке. С једне и друге стране пута су вртаче обрасле у коров. Смокве и лозе угинуле. Извалења маслинова стабла — трагови, недавне олује Ево Кажанегра и Куљача, села у коме је некад било двадесет кућа.

— Помагај ви Бог, људи! Свратите, да попијемо по ракију!

Препознадосмо Сава Маркова, изашао је да обиђе „старевину“. Уз „качилицу“ поче разговор; о путу, што је прокрчен самодоприносом, о спомен-чесми која је подигнута наједан дан сеља од прилога Марка Ивова, повратника из Америке, о првој викендацији која се ту подиже, што је знак да се село, ипак неће умрјети. То је био повод да се заједно у мислима враћимо у прошlost, да се подсјетимо докле су све људи из овог сиромашног, али по много чему богатог села допрли, како су горели у рудничима Неваде и изгарали у ватри револуције.

Потече прича о селу расељеном. О селу, заједно с Кажанегрима, с пуним правом проглашеном црвеним. — Били смо јединствени у рату — причају нам. — То је и омогућило

стални четворогодишњи боравак партизана у селу. Петнаест похода не-пријатељ је учинио на Куљаче. Зајдржавали су се само по један дан. Увијек смо били обавијештени о њиховим походима. И положај села био је „као поручен“: близине планине. Кад кућа изнутра не гори лако се одржати.

Прича о црвеном селу не би била потпуна ако се не би споменуо и оближњи манастир Дуљево и његов посљедњи настојатељ, игуман Дионисије Миковић, који је, послије капитулације земље, 1941. године, ту провео посљедње године живота. Манастир је постао партизанска база. Отац Дионисије је заједно с партизанима налагao бадњаке, а посљедње његова летурађија била је посвећена народу и ослободилачкој војсци.

Око 25 момака из овог устаничко села ступило је у ту војску 1941. године. И сви су били одважни борци. Послије првих ратних крштења постали су руководиоци. Ђуро Тодоров, Станко Николин, Митар Ристов, Јован Милов, Даро Крстов пали су јуначком смрћу у борби за слободу. Остали су у сјећању субораца као не устрашиви ратници. Њихове хумке и данас стоје као гробови незнаних ју-

нака, посијани од Зеленгоре, до Вучја и Синђавине.

Ево што у ратном запису Љуба Анђелића стоји забиљежено о смрти Станка Николина:

„Нашли смо се код букве испод које је у смирај дана пао један борац Ловћенске чете. Колашински и морачки партизани нијесу му знали имена. Говорило се да је то био неки Куљача из Паштровића.

Мало је подвига у рату, који би се могли упоредити с јунаштвом које је тога дана показао безимени Ловћенац. Смртно рањен, склонио се под жиле букве и одатле је неколико сати пружао јуначаки отпор. Тек када је пети четник пао, хватајући се посљедњим остатком живота који се гасио за цијев његове пушке, замукao је и његов глас.

На кори букве дugo су стојале рание уцртане пушчаним мецима и рагфалима аутомата. Остало је и нешто друго — што се ријетко и види и чује. Међу петорицом четника који су тог дана пали од пушке Ловћенаца, био је и судски приправник из Колашина, Драгутин Меденица, је дина мушки глава у кући. Касније, када се борба стицала, стигла је на бојиште Драгутинова мајка са рођацима. Када је дошла на мјесто синоњељве погибије, и сагледала крваву слику, нашла је у срцу разумијевања и за окрвављено тијело човјека „с друге стране барикаде“, за оног који јој је дом угасио.

Мајка је замолила рођаке да сачхране и човјека који јој је убио сина. А касније је свакоме причала како јој је у великој несрећи утјеха — понос што јој син, када му је већ било суђено да гине, није пао од руке кукавице, већ од правог јунака“.

Тако је погинуо млади Ловћенац из Куљача, Станко Николин.

Да село не би постала пустинја, Куљаче, Кажанегре и Војнићи прокричили су пут а Спомен-чесму у њему је задужбина Марка Ивова Куљаче, његови дуг родном селу и његовим најдражјима, који су у два ослободилачка рата пали на брану слободе. То је, истовремено, и прилог напорима да село не би умрло.

Владимир Станишић

Са свечаности пред Спомен-чесмом

Тридесетчетири године дугим путем

Домаћи туристички промет карактерисао је виши степен концентрације у главној сезони, посебно у јулу и августу, која два мјесеца учествују у укупном годишњем промету са преко 65%. Таква оријентација на временски веома ограничено раздобљу била је — и то је увијек је — разлог неравномерног оптерећења превозних средстава, као и недовољних капацитета инфраструктуре, што је све утицало на услове путовања и удобности боравка, то, јест на квалитет одмора и рекреације.

Структура гостију није најповољнија

Познато је да су најброжнији гости на нашој ривијери, из Западне Њемачке, већ низ година налазе на челу по броју ноћивања с тенденцијом сталног пораста. Може се рећи да на госте из ове земље отпада трећина иностраног туристичког промета. Гости из Чехословачке заузимају по бројности друго место, из Велике Британије треће, а из Шведске чеетврто. Слиједе Италија, Аустрија, Француска, Пољска, СССР, Данска, Мађарска, Бугарска, Румунија, Грчка, Источна Њемачка, Норвешка и, међу европским земљама, САД, Канада и Јапан. Да оваква структура странских гостију није најповољнија увијерићемо се ако имамо у виду да, на првимјер, Италијан потроши за вријеме боравка овдје два и по пута више од Њемца. Покују треба извући из претходне констатације јесте да се морамо више заложити за прдор на конкуренција тржишта, што се може постићи стимулацијом одговарајуће понуде и стварањем неопходних услова да се повећа ванлансионска потрошња. Наравно, један од првих задатака је брига о стварању услова за даљи развој домаћег туризма. Од колико је то значаја видјећемо ако знамо да још увијек око 80% дневне туристичке потрошње иде на плаћање смештаја и исхране, а свега 20% на све остало. Очигледно је, према томе, да недостатак одговарајуће понуде представља директан губитак у могућем обрту, као и да се треба више заложити да тај губитак из године у годину буде све мањи.

Домаћи гости претежно проводе одмор у одмаралиштима, домаћој радиности и камповима, а тек сваки стоти борави у хотелима. Странни туристи, што је и разумљиво, користе већином хотеле, мање одмаралишта и кампове, а најмање смештај у такозваној приватној режији. Затим, иако се страни туристи задржавају у пројеку по три дана мање од домаћих, инострани туристи чији промет је током читаве љетовалишне сезоне много равномерније распоређен, и то почев од маја па до октобра мјесеца. Статистички подаци показују да од укупног броја страних туриста у јулу и августу борави око 51%, у јуну и септембру 32%, а у мају и октобру 15,5%. Преосталих 2,5% туриста борави у осталим пролећним, јесењим, па и у зимским мјесецима.

ОРИЈЕНТАЦИЈУ РАЗВОЈА будванске ривијере можемо сагледати тек од прије 20 година од када се туристички промет креће углавном узлазном линијом и учествује са преко 30% у укупном туристичком промету Црне Горе. Такав резултат омогућили су новоизграђени објекти у комерцијалном угоститељству, одмаралиштима и домаћој радиности. Паралелно с тим мијењала се и структура гостију: док су домаћи туристи на почетку прошле деценије чинили преко 4/5 укупног броја, само шест година касније, послије довршења Јадранског пута, тај однос био је сасвим другачији — на 44% домаћих било је 56% страних посетилаца.

Предуслов корјениног преображаја

Опште је познато да је саобраћај један од основних елемената туристичке понуде и да се она без њега не може ни замислити. Наше је подручје, међутим, веома дуго било одсјечено од залеђа и у проспектима туристичких развијених крајева и градова фигурирало је дино као „интересантно излетиште“. Не тако давно, да би већ било заборављено, Буџа, Свети Стефан и Петровац били су повезани са средњим и северним Јадраном макадамским путем преко Топлиша, који је пробијен 1813. године, за вријеме пророда Наполеонове војске у ове крајеве, а продужен у правцу Бара за вријеме аустроугарске окупације. Потреба повезивања приобалног појаса са залеђем диктирала је тридесетих година овог вијека изградњу, такође, макадамског пута од Буџе до Цетиња, односно обично: од Цетиња до Буџе. Године 1966. изграђен је Јадрански пут, који повезује нашу ривијеру преко Котора и Дубровника са западним дијелом земље, односно са западном Европом. Један крак овог пута одваја се од Петроваца на Мору и води континенталним правцем преко Вирпазара, Титограда и Бијелог Поља, повезујући Црногорско приморје са Београдом, средњом и источном Европом. Тако, на подручју наше општине баш овдје до лази до сучељавања два ви-

жна туристичка тока: оног из правца сјеверног Јадрана и оног из унутрашњости наше земље.

Врло често, ако не и искључиво, вођена са гледишта рационалности грађења, траса Јадранског пута је на много мјестима прouзроковала деградацију пејзажа. Проласком кроз приобална насеља, она је прекинула њихов природни контакт с обалом и донекле им ограничила даљи развој. Поред тога због честих прикључака и великих успона, неповољних за теретни саобраћај, пропусна вриједност овог пута је на доста ниском нивоу, па, на пример, између Буџе и Петроваца износи свега 6.000 саобраћајних јединица на дан, што представља „уско грло“ у току главне туристичке сезоне. Значи, један од будућих задатака је повећање пропусне моћи овог пута, а то се може постићи реконструкцијама — укидањем прикључака, повећањем видљивости и одвајањем транзитног од локалног саобраћаја, што све захтијева знатна средства, а не само антагонирање наших снага, већ и помоћ шире друштвене заједнице. Ипак, и поред свих тих мањавости, Јадрански пут је имао прворазредан значај за развој туризма на нашем подручју. Слободно се може рећи да је тек од тада — од 1966. године — почeo корјенини преобразај читавог овог краја. Сада су готово сва села у приобалном региону постала доступна туристима, а сасвим сигурно

биће у скорој будућности и она веома интересантна за туристички промет.

Инфраструктура заостаја

Смештајни капацитети у комерцијалном угоститељству, подизани су у протеклом периоду, а посљедњих година темпо у њиховој изградњи изгубио је у интензитету. У Буџи, Бечићима, Светом Стефану и Петровцу изграђени су угоститељско-турристички објекти који располажу са око 400 лежаја у хотелима „А“ категорије, 288 у хотелима „де лукс“, 4810 у хотелима „Б“ и 188 у хотелима „Ц“ и „Д“ категорије. У одмаралиштима је број лежаја вишеструко повећан. Тако су појединачне радне организације и институције по дигле на будванском ривијери одмаралишта у којима има 4.500 лежаја. У истом раздобљу више него пет пута повећан је број лежаја у домаћој радиности и за преко десет пута порастао је број мјеста у камповима. Резултати су, када се све то има у виду, изванредни, управо такви да траже нове напоре и нова преграђа. Наиме, структура смештајних капацитета још увијек је само релативно задовољавајућа, пошто на комерцијално угоститељство отпада једва нешто преко 35% лежаја, а на домаћу радиност негде око 40%. Лежаји у хотелима „А“ категорије учествују са нешто преко 10% у њиховом укупном броју, док са 88% доминирају хотели „Б“ категорије, што не одговара перспективно туристичкој тражњи. Нови смештајни и други туристички капацитети најсује у складу са природним мотивима и објектима за развој туризма, и то због малог броја хотела виших категорија, односно великог броја лежаја у такозваним некомерцијалним објектима.

Наша ривијера пружа разноврсне могућности за развој разних спорова, у првом реду за плivanje, веслање, једрење, и за подводни риболов, али ни једна од њих није ни приближно искривљена због недостатка најнеопходнијих објеката и реквизита за разоноду. Једна анкета међу гостима, који долазе на одмор у нашој ривијери, показала је да их се огромна већина — 93% — не бави спортом за вријеме одмора због тога што за то нема могућности.

Иако инфраструктура није заборављена, неће бити претјерано ако се истакне да не само досадашњи резултати него и наши програми за изградњу објеката ове врсте заостају за потребама туристичког промета. А како и неће, када је у инфраструктуре улаган тек незнatan проценat инвестиција, због чега многи проблеми прате достигнути степен туристичког развоја и отежавају, односно онемогућавају сваки даљи корак у том пра вцу. Прије неколико година поставио се у врло акутном облику проблем снабдијевња водом, па се приступило каптаџима Подгорских врела и изградњи водовода дугог девет километара, након чега је — или само за извјештајни период проблем снабдевања водом скинут с дневног реда.

Преко мреже далековода електрифицирана су сва мјеста у нашој општини, а на појединим плажама уређена је расвјета, али то још увијек не значи да је то питање потпуно окончано, пошто планирани пораст туристичког промета захтијева што скорију реконструкцију преносне мреже електричне енергије. Подигнути су велики тржни центар у Буџи и Друштвени дом у Петровцу, а завршетком нове школске зграде и преуређењем старија створени су знатно бољи услови за развој основног и средњег образовања. Изградњи су дјечји вртић и нова пошта.

Постоје идеални услови за развој туризма

Неупоредиви природни услови, прије свега топла љељата и веома благе зиме, представљају идеалну основу за даљи развој туризма у нашој општини. А и како неће када су — послужимо се подацима до којих су дошли научници послије дугогодишњих мјерења, упоређивања и веома студиозног рада — на будванском ривијери јесени топлије од пролећа и где преко 300 дана у години живи у термометру не силази испод 10°C. Додајмо још податке да се она свега пет дана годишње креће око тачке mržnje и да је средња годишња температура у нашем крају нешто виша не го на Азурној обали. Дуготрајна осунчаност која у купалишној сезони траје око девет и по часова дневно, веома је погодна за развој климатско-љеčilišnog туризма, поготову што у пијеску наших плажа постоје многи љековити састанци. Као да се, уз све то има у виду да ће — након завршетка пута Буџа — Цетиње — организацијом боравка море планина, и то и љети и зими, као ријетко где остварити висок степен комплементарности између морске обале и планинског подручја, онда тек постаје јасно колики и какви све задаци стоје пред нама.

Ново већ достигнуте развијености недвосмислено упуње на закључак да се приликом утврђивања политичке развоја није погријешито да туристичка привреда треба да буде основна и водећа грана у нашој општини. Дилема једино може да буде у томе каква се туристичка привреда жели и којим темпом треба повећавати смештајне а којим праће капацитете. Они ће зависити од могућности развоја на нашем подручју, а колике су оне, може се закључити на основу капацитета 17 плаја највиших категорија од којих многе, у првом реду ЈАЗ и Буљарица, још нијесу укључене у интензиван туристички промет.

Узимајући у обзир рецептивне могућности, рачунајући висити од могућности развоја шину плажа и прихватајући нормативе од 6 до 8 m² простора по кујачу, може се рећи да је наша ривијера неограничена у величини и разноврсности понуде, поготову када се узме у обзир спортивни на води, једрење, подводни риболов, шеталишта, паркови, појединачни и групни излети, што све утиче на то сви гости најесу истовремено на плажама.

Ближе кориснику

Здравље је свакодневна брига и животна преокупација сваког човјека. Та чињеница упућује на то да се туристи, при избору мјеста за одмор, интересују и о оспособљености и ефикасности здравствене службе. То значи да је добро организована, кадровски оспособљена и ефикасна здравствена служба битан елемент у садржају туристичке понуде.

Као и у другим пратећим дјелатностима, у нашој општини било је присутно заостајање здравствене службе у односу на развој туристичко-угоститељске привреде. Пошто она није могла одговарати потребама прилива великог броја туриста и све већем броју осигурувача, овај проблем се разрешавао повећаним напором здравствених радника и ангажовањем испомоћи у јеку сезоне.

До квалитетнијег побољшања на овом подручју дошло је у вријеме најшире друштвено-политичке акције на спровођењу у живот одредба новог Устава — формирањем Дома здравља као основне организације удруженог рада. Тада су организација, правно-економски, а то значи и самоуправно, створени услови за развој здравствене дјелатности. Побољшани су услови рада, набављена је неопходна опрема, а као сталне или повремене отворене су нове специјалистичке службе. Сарадњом са угоститељским организацијама учиљен је напор да се здравствене услуге што више приближе кориснику, у првом реду госту, чији је боравак, при ефикасној здравственој служби, далеко удобнији, сигурнији и безбеднији.

Постављање канализације

Подухват деценије

Будва је прва општина на јужном Јадрану која је направила циновски туристички корак — дугорочно решавши питање снабдевања водом изградњом нове водоводне мреже Подгорска врела — Будва. Затим је дошло на ред не мањи проблем — канализација. У Бу Будви, Бечићима, као и другдје уз црногорску обалу по сљедњих година грађени су хотелски и други објекти, а да упоредо није грађена канализациона мрежа, па је по неизједи долазило и до загађивања.

Пројекат за изградњу канализационе мреже Будве и Бечића израдио је Грађевински факултет из Загреба.

Главни канализациони колектор, који повезује Будву и Бечиће, дуг пет и по кило метара, има четири црпне станице. Цијеви су укопане кроз зелене површине — да се не би раскопавала улица. Након двије године изучавања морских струјања дошло је до закључка да неће бити бојазни од загађивања, односно да ће плаже и море бити чисти као и у вријеме када на будванској ривијери није било великих хотела и осталих зграда.

Недавно је пуштен у појон велики канализациони систем Будва — Бечићи, који се састоји од копненог и подводног дијела. Први сачињавају главни колектор и четири црпне станице са коминоторском станицом за грубу пречишћавање отпадних вода. Најважнији дио објекта је коминоторска станица на врху рта Завале у којој се разлажу фекалије, које се потом кроз подводне цијеви испуњавају на дубини од око 40 метара — два и по километра од обале. Острвце Свети Никола, које остоји пола километра иза испуста, служи као природна брана, тако да отпада сва могућност да се и нај-

И ПЕТРОВАЦ ЋЕ ДОБИТИ КАНАЛИЗАЦИЈУ

Радни људи и грађани Мјесне заједнице Петровац једногласно су прихватили најрот самоуправног споразума о удрживању средстава за изградњу канализационог колектора у Петровцу. Власници стамбених зграда учествују у изградњи канализације са 200 до 500 динара по квадратном метру стапа, док ће самоуправне интересне заједнице за становљање и за изградњу и уређење Будве учествовати са 1600 до 2000 динара.

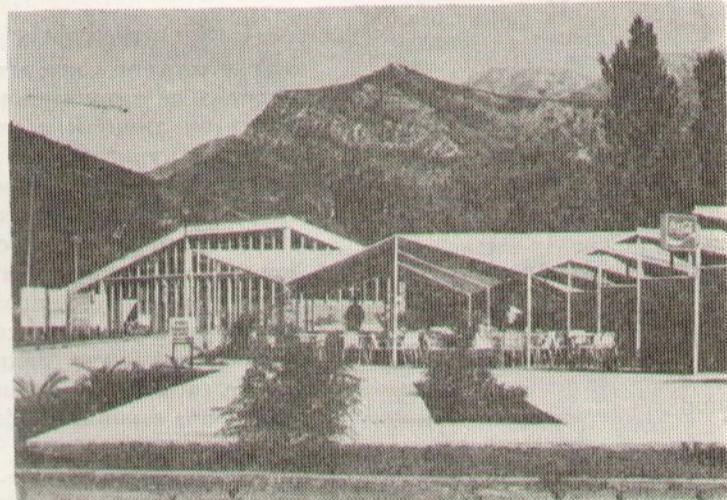
Закључено је да се одрже зборови радних људи у привредним организацијама и донесена одлука о томе како би радови на изградњи канализације могли да што прије почну.

ЈАДРАНСКИ САЈАМ

ИЗМЕЂУ ПОТРЕБА И МОГУЋНОСТИ

Изграђен са амбицијама да помогне прогресивна креатива на свим подручјима људске дјелатности — привреде свега у производњи, трговини и снабдјевању — и да временом прерасте у специјализовану организацију туристичког смјера, чак један ће врсте на Јадрану, Јадрански сајам је, може се рећи, тек почeo да се развија у својеврсно тржиште на коме куповину и продју робе прате разне активности, почев од пропаганде и маркетинга до организованих групних посјета, семинара, научних изложби и низа других специјализованих манифестација.

Највећи капитал Јадранског сајма је Будва, заправо то што се она без ичије заслуге налази у центру веома интересантног географског и привредног простора, а посебно туристичког простора, који подразумијева успјешан развој сајамске организације... Јадранско и уопште медитеранско подручје није само најзначајнији регион Европе и једног дијела Азије и Африке, већ је оно веома развијена прометна раскрсница, повезана морем, копном и ваздухом са читавим светом, што омогућава изванредне услове за дјелатност на плану туристичке и остале привреде. Одјавајући захтјеве и потребе огромног простора и резултирајући динамиком људског и привредног стварања, Сајам треба да постаје својеврсна очигледна школа са опипливим и визуелним наставним средствима,

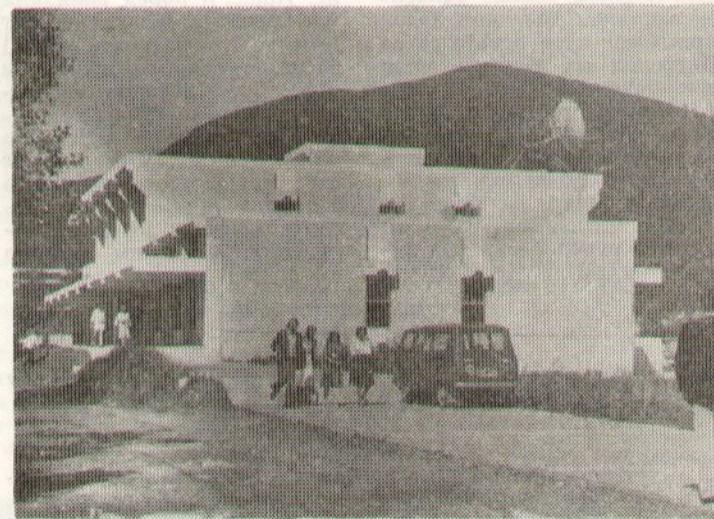

Јадрански сајам

предметима и програмима за широке масе и, у првом реду, за ствараоце и стваралаштва.

Медитеранска клима омогућава интензиван рад преко читаве године, чиме се може похвалити ријетко који сајам у свијету. Као центар Црногорског приморја, веома атрактивног и у свјетским релацијама, затим као географско средиште од сјеверне италијанске до јужне грчке обале, Будва има све услове да се у њој развије сајамска организација. У прилог њеног таквог "опредјељења" може да послужи чињеница да се преко половине европског становништва, поклонника туризма, не држи државних међа, политичких и других система, већ, напротив, утиче на уклањање свих баријера које стоје на путу задовољења потреба и захтјева такозваних временихnomada. Према томе, Јадрански сајам има ту срећну околност да с туритичким програмом, као оконосницом, постане једна од најважнијих манифестација и конфронтација усмјеравања корачања напријед не само нашег ужег, већ и ширег међународног туризма и оног што служи, допуњава и окружује туристичко привређивање уопште. Зато је најглашавање туристичког аспекта Сајма објективна потреба наше Републике и читаве Југославије, односно реализација дугорочна платформа и шанса ове специфичне организације.

Будва укључена у међународни аутоматски телефонски саобраћај

Нова попита

Пуштање у саобраћај ноћне поште у Будви с телефонском централом, капацитета шест пута већим од оне која је до сада служила, представља значајан момент у животу Будве. Изградња овог комплекског објекта, који је стајао близу 40 милио-

на динара, представља највећи захват који је на подручју будванске ривијере направљен до сада на плану развоја ПТТ саобраћаја.

Прва аутоматска телефонска централа у Будви монтирана је 1963. године са 60 бројева и могућношћу про-

ширења до 180 бројева. Године 1969. замијењена је централом од 300 која је пропријетарена на 500 бројева. Нова која је 13. јула ове године пуштена у пробни рад има 3000 пријеузача и могућношћу проширења до 10.000. Уз то, ради се о новом систему да леко већих саобраћајних могућности. Њеним пуштањем Будва се истог часа укључује у међународни аутоматски телефонски саобраћај.

За капацитет централе који је сада у раду, тј. за садашњи број претплатника, постоји довољан број спојних путева, односно веза с транзитном централом у Титограду. Према томе, стање које смо имали у телефонском саобраћају, а које је било врло критично, битно се мијења: не само да се стварају услови за квалитетан саобраћај у садашњој фази, већ овај објекат представља сопствену основу за даљи развој ПТТ саобраћаја у складу с потребама грађана и развојем привреде, а посебно туризма.

Није сувишно истаћи да слиједи проширење капацитета у Петровиду са 120 на 500 пријеузача и могућношћу проширења до 1.000, односно 1.500 бројева. Такође предстоји изградња нове поште са централом (у почетку мањег капацитета) за подручје Милочер — Свети Стефан која треба да одговара тамошњем амбијенту.

КИСЕОНИК И АЦЕТИЛЕН ЗА ЦИЈЕЛУ РЕПУБЛИКУ

Погон краљевског "Гоча" у Буљарици, једина фабрика у будванској општини, постиже веома добре резултате. Кисеоник и ацетилен, који се овде производе, веома добро пролазе на црногорском тржишту.

Погон је модерно опремљен и у њему се годишње производе 550 тона кисеоника и 130 тона ацетилена. Толико производња подмирује потребе црногорског тржишта, а када се за то укаже потреба, уз мале инвестиције, она се може удвостручити.

Запослени раде у три смјене. Значајна средства издавају у фондове, а посебну пажњу поклањају стандарду радника.

РИВИЈЕРА БИСЕРНИХ ПЛАЖА

Будванско подручје је, без икакве сумње, једно од најпривлачнијих мјеста на нашој обали. Његову изузетну драж чине седамнаест пјешчаних плажа, које се — почев од Трстена, на крајњем сјеверозападу, до Буљарице, на југоистоку — низују једна за другом као перле у бисерном ћердану, једна љепша од друге, а све скупа спадају међу најљепши на читавом Медитерану. Треба, такође, истаћи да, иако учествује са свега 13,7 одсто у укупној дужини Црногорског приморја, будванско-петровачко подручје посједује скоро четвртину његове туристички атракције.

БУЉАРИЦА НЕИСКОРИШЋЕНИ ДРАГУЉ

ЈЕДАН ОД ДОСАД НЕИСКОРИШЋЕНИХ ДРАГУЉА нашег Приморја, изванредна плажа у Буљарици дјелимично се — и то углавном само као кампинг — користи у туристичке сврхе. Може се рећи да је тек назначен правац изградње и развоја ове интересантне субрегије, која располаже са преко 65.000 квадратних метара плажног простора и изванредним условима за развој високог туризма.

Будући да је доста добро повезана са заливом, ова туристичка зона може да буде приступачна гостима не само из наше земље, већ и оним који сваке године у све већем броју долазе на будванску ривијеру из земаља средње, чак и из сјеверне Европе. Та преимућства привукла су својевремено моћне финансијере да се заинтересују за изградњу овог туристичког гиганта, поготово што на нашем Приморју, од Копра до Улциња, нема такве просторне цјелине, која је, такође, још нетакнута.

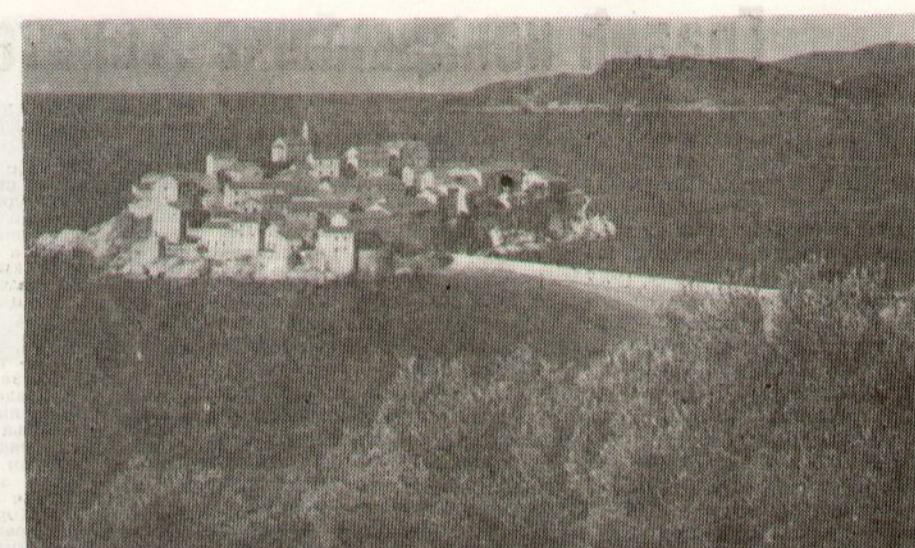
Изградња Буљарице веома би много значила не само за Будву, као метрополу црногорског туризма, већ и за ову привредну грану у читавој нашој Републици.

метара, није тешко израчунати колико оне могу да приме купача, то јест какве су све могућности и перспективе за развој туризма на овој ривијери и какви — колико обимни и сложени — задаци представљају у изградњи смјештајних капацитета и неопходних инфраструктурних објеката.

Са тридесетак насеља, села и заједница, сконцентрисаних на веома ограниченој простору, будванско-петровачко подручје одликује се природним љепотама и ријектостима којима је тешко наћи равне „на свим морима свијета“. На сваком кораку дуж ривијере смјењују се бисерне плаже с пријатним зеленилом изатканом од чимпреса, приморских макија, смокава, лимунова, поморанџи и мандарина. Посебну драж представљају маслињаци, који се срећу и до 400 метара надморске висине. Са својим чворовима, квргама и пукотинама или устима, са жилама изнад земље у које је срасло камење, са стаблима као тијела у гранама као руке у гибању, са својим шапатом и треперњем, маслине су један од „најпоетскијих доживљаја природе“. Ту су, такође, стари градови, брда и малена села у њима, урвине и точила, видиковци и змијолике цесте, увијек другачије у друго доба дана, па годиња доба са својим специфичним бојама и мирисима. Све то, и све остало што се на сваком кораку сусреће, омогућава човјеков својеврstan однос према природи с којом живи и, обратно, њено дејство на њега — њихово „међусобно хранење и међусобне зависности“.

ДРАГУЉИ У МОРУ ЉЕПОТЕ

Изграђена која на острвцу које се касније пјешчаним спрудом спојило с копном, Будва представља својеврstan драгуљ у овом мору љепоте и јединствену архитектонску цјелину тек само, ту и тамо, нарочиту. Осам километара од ње у правцу дrevног Улциња налази се Свети Стефан. Настао из стратешких разлога у XV вијеку, опасан високим бедемом, служио је као истурена пред

СВЕТИ СТЕФАН

Мекано придржавам камену
палету
на којој почиваши у мору.
Са кишним капима
сливају се боје
по кубурима и топовима,
по пресудама суђа
и мојим прстима.

Зидине надимљене барутом
са бразготинама пушкарница
носиле су пријетељу громасу
историје.

Овдје су били утиснути трагови
брдских повика ратника,
а од гурњава обесхрабрене дјеце
и преплашених жена
изасипала се вино и уље.

Одговарале су ти олујне ноћи,
док су за крв твога отпора
плаћали данак.

Тада је крти једрењак
уловио у мирне луке.
У колумби је све јаче
добовао црв,
а лагано је сипио
прах распадања.

Ујорно ратничко срце
једва је куцало
испод исцијепане кошуље.
Поморци се разишли,
једра су спуштена
а њихово платно је прекројено
у хотелске завјесе.

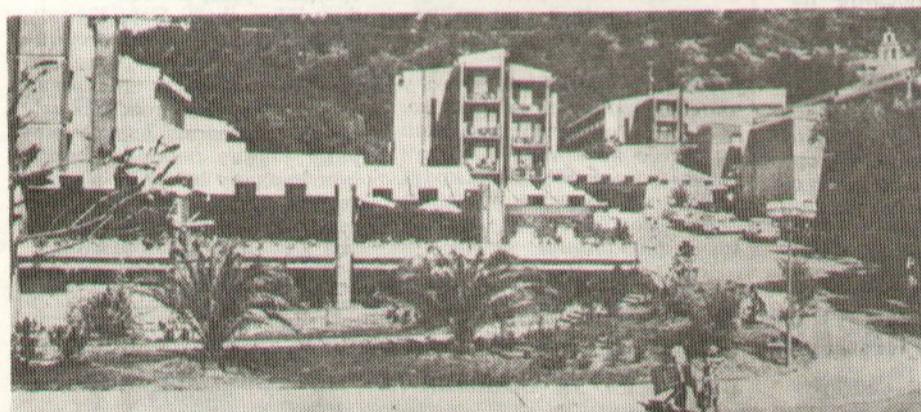
Састругана је са камена
натина крви и супора,
ирни је лак прекрио
рђу са гвожђа,
а енглеска трава је надвладала
опаки троскот

Милош МИЛОШЕВИЋ

на. Између тог — како га, не без разлога, називају — „раја на земљи“ и некадашњег рибарског насеља Пржна, окружена масилновом шумом, налази се бивша резиденција, такође бивших Карађорђевића, изванредни Милочер. Над њим су, у висини, сребрнасти „зидови“ Паштровске горе, пред њим море заклоњено школјем св. Никола. Двије плаже, Мала и Велика, и изванредан парк, површине 18 хектара, чине јединствен кутак не само на Јадрану.

Цеста вијуга још десетак километара кроз Ријеку Режевића, изнад Дробног пјеска, познатог по Љубишином „Кањошу Мацедоновићу“, поред манастира чији су конац адаптиран у угоститељски објекат, изнад туристичког насеља Перазића дала. Испред Лучице и Буљарице дочекује нас сунчани Петровац, који се под именом Ластва помиње у „Љетопису“ Попа Дукљанина.

Захваљујући ријетком геоморфолошким особеностима, хидроклимат-

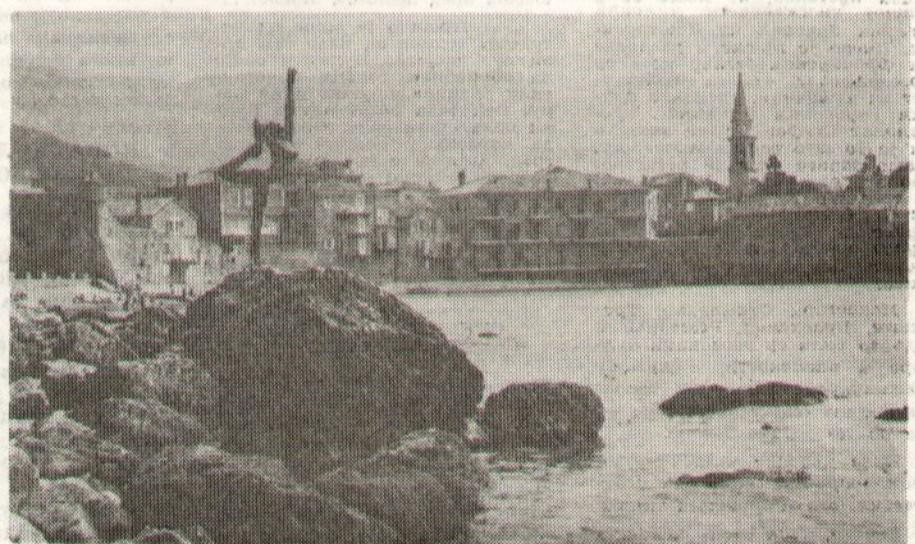

Хотел „Кастел Ластва“

тивне обале. Односно, од 38 километара, колико износи дужина разуђеног приобалног појаса, на пјешчане плаже отпада 11.310 метара, а на теренима погодним за купање и, нарочито, за хелиотерапију, око 13 километара. Када се има у виду да просјечна ширина плаже износи око 25

страже за одбрану и, истовремено, близу три стотине година, био сједиште Банкада — јединствене скупштине не представника дванаест паштровских племена.

Улице овог најоригиналнијег хотела на Јадрану су, у ствари, несвакидашњи холови кућа — апартма

Будва — Стари град

Петровац на Мору

Са паштровских гора силазиле
чете
Да укрешу спокој, вјеру- мир
У име сунца таманили сунцокрете
У име мора пријесљивали шир.

Црвени макове ту су истурали
Комунари југа и вјесници ере
На мрамору сињем човјеку се мили
Да у салупници крви душу опере.
Љубислав МИЛИЋЕВИЋ

У почетку би знамен Ластово
И бедеми тешки да окују море
О, зар је противу оца син ратов'о
За вино рибу и просторе?

Дереглијом морском стизале
братаје
За тихим стаништем туђин сезо
Латини, Грци и Германци змије
Трептали су овде испуњени језом.

Градић ненадмашне љепоте

Урегистичким проспектима и енциклопедијама нађи ћемо веома мало података о Будви. Број сунчаних дана (преко 270 у години) и средња температура (око 17°C) Целзијусових: у јануару близу девет, а у јулу дводесет и један степен) неће нам много рећи о овом градићу, који су давно, још у Средњем вијеку, називали Старим градом (Civis antica). Јер, ко ће љепоту бројкама израчунати, ограничити до чарати? Али, не треба бити пјесник, па да се човјек, и онај који проведе само неколико дана овде, одушеви

суперлативи су им недовољни. Ко је слушао шапат мора и „како оно мијења мелидију у сто гласова“ и са пливачима, опијен сунцем и водом, клицао плавом бескрају, томе је „свака вече ри била слатка и свака постела мека“, а сан „благи азур заљубан жамором таласа што у њедрима њихају златни звјездани прах“...

Неупоредива је и околина Будве: пријатно зеленило лимунова, смокава, винограда и борова, окружено маслињицама у чијој су се хладовини мирисној одмарали и окрепљивали Цезарови легионари

ПРИЈЕ ДВАДЕСЕТ И ТРИ СТОЉЕЋА

До скоро је два пута више година него становника имао тај градић медитеранског типа, чије поплочане улице кривудају над гробовима становника бронзаног доба и некрополама грчким, илирским, римским, саџацијским, византијским, арапским и језици смјењивали су се: палили, рушили и градили.

Историја — та вјечна хроника патњи и суза — казује да су још прије дводесет и три столећа, на рушевинама неког, још старијег насеља грчки колонисти подигли овде утврђење да би се бранили од Илира. Ту су, у вјетром заклонјеном мјесту, оправљање бродице које су пловиле са Корчуле, Хвара и Виса према Драчу и Солину. Са тих караванских путева грчки и ко зна чији све трговци доносили су и собом у гробове односили златни накнади сличан оном који је нађен у Македонији, по некрополама дуж друма Вид Егнатија, затим су дошли Римљани, а хиљаду година касније газили су истим овим плајкама сараженски ратници. Камење из рушевина узијивали су у нове бедеме Византинци, затим Немањићи и Влашићи. Након пробоја Турака постала је склониште гусара. Преко три и по стотића Млечићи су одавде сновали сплетке и мрсили конце против Црногорца, Петра вића и Шћепана Малог. Потом је, у два маха, укупно 113 година, Будва била под аустријском влашћу. Француски гренадери — победници са Маренга и Ајлауа, који ће бити коначно поражени код Ватерлоа, лијежили су овде ране задобијене од Црногорца у Боки Которској и од Брајића у Брајићима. А недалеко од ње, у манастир Подмлине, Његош је, ослушкивши вјечни ромар таласа, вјечну пјесму мора, писао „Свободијаду“.

СВЕ ЈЕ У ДАЛЕКУ ПРОШЛОСТ ИЗГУБЉЕНО

Шта све нијесу видјеле и чега се нијесу нагледале те патином вјекова превучене зидине? Каквим све налетима и опсадама град није одо лијевао? Навраћали су овде илирски ратници, Колхи и Бербери. Ту су одржавани сабори племића, вијећа гусара, свечаности послије побједа. Одигравале се и најчешће крвљу и мртвим главама онкончавале кавге приликом дибија плијена, када се злато мјерило прегршти ма а чоха веслима. Пролазиле су туда бескрајне колоне заробљеника, на бедемима се сушиле главе непокретних, а долje, у тамницама влажним, трунули су они за које

Свакодневна слика у току сезоне

најразличитијег суптропског биља.

Град мали, чија је историја дуга и кrvавa, нуди невиђене љепоте и ужињавања. Његова бурна прошлост, сточјемира старе зидине и интересантне ископине, на основу којих можемо да скинемо вео миленијума, од интереса су не само за археологе него за многобројне домаће и странце туристе. Одличне саобраћајне везе приближавају му сва мјеста на Јадрану и у западу — Ловћен, кањон Мораче и Биоградско језеро. Свети Стеван, Петровац, Бар, Улцињ, Котор, Пераст и престоница илирске краљице Теуте, Рије, такорећи су на домаку руке. А између свих тих мјеста — готово на сваком кораку — као перле у бисерном ћердану нижу се малене плајже које подсећају на приморје Азурне обале.

Милошав Лалић

Над Будвом

ДОЉЕ, У БЉЕСКУ СВЈЕТЛОСТИ
И ПРОСТОРА,
БИЈЕЛИ СЕ У СУНЦУ БУДВА:
С ПЛАНИНЕ КАО ДА СЕ
СНИЈЕГА ГРУДВА
СКОТРЉАЛА ДО САМОГ МОРА.
А ЗА ЊОМ ПУКЛО У БЕСКРАЈ,
У ДАЉИНЕ,
ПРОВАЛИЛО И НЕВО ШТО ГА
СРИЈЕТА
И РАСПУПЧИЛО ПРОСТОРЕ ПУТ
СВИЈЕТА
ШИРОКО МОРЕ МОЈЕ ДОМОВИНЕ.

Лесо ИВАНОВИЋ

њоме. Они који су „у руки часе свитања или звјездане вечери посматрали њено пре красно и до дна неслућено живописно море“ и у околини изјаткано од поморанци, лимуни модре, седефасте стије не над посребреним маслињицама, увијек су незадовољни сваким упоређивањем — сви

ри... Све то — и малена села, камен брда, точила и урвиче с којих човјеска хвата вртоглавица — има посебну драж: за сваки вис везана је по једна легенда, „у свакој долиници дуга повијест — знана и незнана“.

Хиљадугодишња традиција

Када се говори о књизи и њеним ствараоцима, онда треба истаћи да културна традиција општике Будве долази међу првима на Јадрану. Још није потпуно истражено који су све људи са ове територије, од најстаријих времена, објављивали књиге, али се зна да је, док се свјетско штампарство налазило у повоју, Микола Мањанин радио на књизи и штампао 1484. године једну брошuru, не означавајући ни место штампања ни штампарију... Из средине XV вијека Будва има ријетки правни споменик — Будва иски статут и књизу Паштровских привилегија. Из XVII вијека познат је и ван садашње Југославије књижевник Крсто Ивановић, који је писао мелодраје, серенаде, пјесме и преводио са италијанског на српско-хрватски језик Мада, по животној стази пустолов, не може се у нашој књижевности мимоили Стеван Занковић из Паштровића. Писао је пјесме и расправе на францискоску језику које су доживљавале велики публицијет на њемачком, руском и другим европским језицима... Јеремона Стеван, је, не знајући да је то што ради књижевност, писао записе који је регистровао академик Јуба Стојановић. И секретар Петра I Петровића, Јаков Стевановић био је из Будве. У вријеме Његоша из Будве се јавља најпознати књижевник Стјепан Митров Љубиша.

Манастири Стјепанчићи, Граоште, Праксвица, Режевићи и Дуљево били су расаднице културе и писмености, и чувању континуирану културну традицију и писменост овог краја више од 700 година.

Прве народне читаонице на овом подручју имамо већ десетак година преоглашег вијека

Све то, када се хронолошки поређа и сабере, даје импозантну хиљадугодишњу традицију

КАО БИСЕРНА ШКОЉКА

која Културном центру оје подлогу да све што је позитивно и прогресивно угради у темеље савремене борбе за побјedu схватља да је култура, у свим периодима историје, била потреба народа.

ЉУДИ ПРИЈЕ СВЕГА

„Све је овде лијепо, а на рочито природи!“ — даје израза овдје највећу љубавију Џорђе Лукочић, пјесник и секретар Савеза књижевника СССР — „да је Будва, као бисерна школка, прерасла сада за моју душу кајној од мојих најјачих душања пред лепотом земље!..“

Прошло је више од четрдесет година од када сам први пут посетио Будву и овде на обронцима гордих црногорских планина, пружио руку мору. Већ тада оставио сам Будви пола свога срца. Она је сада израсла у велики модерни град, који је с правом пјесник назвао бисером Јадрана. Срећан сам што Будву из године у годину посјећујем све већи број гостију из Чехословачке...“ — рекао је професор Франтишек Макитка, један од оснивача првог Друштва пријатеља Будве.

СУНЦЕ СА ЗЛАТНИМ СТРИЈЕЛАМА

„... Нисам знаю — изјавио је Александар Савајев, новинар из Бревана — „да постоји љепотица Будва, над којом вјечно сија сунце, и то сунце са хиљадама топлих и златних стријела расипало се на нашим плановима, а свака од њих одјекивала је у нашим срцима пјесmom...“

КАЗАЛИ СУ ...

БУДВА ГА ЈЕ ОСВОЈИЛА

„... Не питајте ме — рекао је Рајмон Вармије, оснивач Друштва пријатеља Будве у Паризу — чиме ме је освојила Будва прије 45 година! Ни сам не знам да ли су то биле старије, природи или љубавност народа. Мислим да је било све то скупа, што се скупа ријетко гдје могло срести у свијету. Од тада сам био стални посјетилац Будве све до 1935. године.

То што Будва у то вријеме није имала свијетло није нам сметало. Напротив, улични фењери давали су јој посебну драж. А данас сам Будву једва препознао. Нико је нови град, сретам млађе људе, непознате, мада сам овде никада имао много познаница. Зато сам, одмах по доласку у Будву, пошао на гробље и потражио њихова имена...“

ПРИРОДА НИЈЕ ЖАЛИЛА ЈЕЛОПУТУ

„... Испод нас, обасјан сунчевим зрацима, кулао се град Одојзго наје изгледао лјуб и привлачен, али како смо га упознали изблиза био је још љепши и привлачнији. Стари град, Свети Стеван, хотели „Маестра“ и „Милочер!“ Природа није жалила љепоту, а људи као да су измишљени, и то јединствено чини Будву непоновљивом! — изјавила је Жана Агамијан, руковођилац уметничке галерије Бревана.

БИСЕР ЦРНЕ ГОРЕ

„... Стари град и савремени комплекс хотела“ — изјавила је Надежда Мирзајан, замјеник предсједника Градског савјета Бревана, — „дају Будви диван и оригинални облик. Плави Јадран као да уоквирује ову љепоту, и ту, на обали мора, да не вјерујеш календару који показује посљедње дате децембра. Нека буде вјечна твоя љепота, Будво — бисеру Црне Горе!“

Будва — поглед с плаже

ПЛОДНЕ ГОДИНЕ „МОГРЕНА“

НА ИНИЦИЈАТИВУ НЕКОЛИЦИНЕ ГРАЂАНА и љекара др Миколашека, поријектом Чеха, 1923. године у Будви је основано туристичко друштво „Могрен“, које је у току зиме организовало балове под маскама и друге приредбе у којима су учествовали драмска, хорска и рецитаторска секција.

У огледалу штампе

Цитирали неколико осврта о Будви, који су били објављени у дневним и периодичним листовима прије рата.

„...Није овде моћна рука вјечног нејмара била скртка. Божанском умјетношћу склопила је у дивној хармонији саме контрасте: уснуле плаже и немирну пучину, мрке морске хридице и сребрнасту маслине, храпаве ртве и благе затоне, зелене брегове и горасте планине. Све је то склопило у прозирном оквиру јужног неба, где царује нека свијетла свјежина што нечујним бујањем навира из висина и даљина, преко водених пољана до ових жала...“

„...Будва је изграђена у венецијанско-далматинском стилу... Њен положај врло је романтичан. Град се одликује лијепим купалиштем, а обала је најфинијим пијеском природно наслута. Будва има све погодности да постане, временом, прво купалиште и одмаралиште на нашем Јадрану...“

(„Јутарњи лист“ — Загреб, 20. X 1931).

„...Плаже у Будви и њеној околини јесу: љепота... неоткривено благо... заробљени дијаманти...“

(„Политика“ 14. VI 1932).

„...Као да је Ловћен својим скотовима отворио загрљај да у њега прими Љубишу и његово златно приморје...“

„...Природа је овде дала све што је из своје раскошне руке имала.“

(„Трговински гласник“ — Београд, 1. IX 1932).

„...То је Будва... град с величанственим жалима, која су тиха и празна, и ако нема љепших од њих у нашој земљи. То бистро море опија најчишћим мириром на пјешчаним обалама, које се злате поред сјајних провидних шпилја...“

(„Српски књижевни гласник“, 1. IX 1932).

Први страни туристи у Будви били су Чеси, већином намјештеници творнице „Бата“. Године 1925. доласком популарног „Донда“ Ива Ерунића, започела је борба против комараца, који су били права напаст за читаоце приморја.

Пошто је знао неколико језика, он је био добровољни водич туриста кроз Будву. Приликом долaska једне групе Француза 1931. године, на чијем се челу налазио његов велики пријатељ Леон Рей, Бруно им је показао старије Будве. На његову иницијативу, у сарадњи са др Леоном Рејем, основано је у Паризу 1932. године Друштво пријатеља Будве. Бројало је око 500 чланова, који су пропагирали љепоте Будве, издавали проспекте и организовали групне посјете.

Прије овог паришког, основано је 1930. године Друштво пријатеља Будве у Прагу, које је у почетку и

мало 226, а касније преко 800 чланова.

Пошто су у Будву почели масовно да долазе и туристи из Њемачке, туристи из Чехословачке су се са Могреном преселили на Словенску плажу.

ПРВИ ПРОСПЕКТИ И ОДМАРАЛИШТА

Први проспект на чешком и српскохрватском језику био је богоја илустрован са 13 фотографија. У њему су — поред рекламирања Будве, Бечића, Св. Стефана и Петроваца — биле назначене све аутобуске и парабродске везе, излети за Цетиње, Котор, Херцег-Нови, Дубровник и Улцињ, као и цијене пансиона у хотелима.

Године 1930. у Будви је отворено одмаралиште „Јадранске страже“ у које су долазила дјеца из Босне и Херцеговине, а често су боравили под шаторима скаути из Тузле, Травника и Сарајева.

Прије овог паришког, основано је 1930. године Друштво пријатеља Будве у Прагу, које је у почетку и

Број посјетилаца стално се повећавао, тако да их је 1935. године било 2300. Године 1937. у Београду основано је Друштво пријатеља Будве, које је имало 550 чланова. Оно је издало проспект „Љепотице Јадрана“ и организовало разне предавања и изложбе.

Хотел „Авала“ изграђен је 1938. године, када је почела активност кућна радиност, те се могао наћи и већи број приватних соба.

ПОСЛИJE РАТА

Послије рата, 1950. године, започела је жива активност Туристичког друштва „Могрен“. Поред разних видова пропаганде, оно је преузело и одржавање плажа и паркова и водило бригу о чистоти града. Оправило је про лазе кроз бедеме и насуло кулу у њему, јер је пријетила опасност да се она сруши у море, затим је бетонирало обалу уз парк покрај мора, изградило путеве и расвјету у неколико насеља око Будве. Неколико великих фотоса изложен је у свим већим центрима у земљи ради рекламирања Будве. Сваке године, на неколико језика, издавани су проспекти са подацима о кућној радиности.

Петровац, мало приморско мјесто, с кућама које су на топлом јужном сунцу чудесно сјаје у декору маслињака, пред жалом који је, и поред све љепоте, мало ко га привлачио. Можда је само, с времена на вријеме, неки занесења уживао у љепоти модрих зора и парапнастих зајасака сунца.

Житељи Петроваца од којих су многи морали да напуштају родна огњишта пред немаштином и у борби за опстанак, мало су, или ни мало, помишљали на туризам.

Ипак, и то је морало да почне.

Нажалост, о тим почецима туризма у „мјесту створеном за одмор душе“, остало је мало написаних ријечи. Да први предсједник Туристичког друштва „Приморје“ Нико Л. Перазић није оставио повећу свеску пуну сјења и личних биљежака, имали бисмо још појаснију слику тих првих туристичких дана и година Кастел-Ластића, касније Петровца на Мору.

Почело се изненадно и скромно, али са осјећањем да ће будуће генерације, ипак, брати плодове тог мукотрпног посла. Када је 1922. године основана прва средњошколска колонија у Светом Стефану, први пут су у Петровац группно дошли појетиоци. Ча неки начин то је било пресудно да се три године касније, 1925., почне размишљати о томе шта треба урадити да се наредни појетиоци дочекају организације. Прво је основана Студентска феријална колонија па чијем се челу налазио београдски професор Коста Јовановић, а потом, убрзо, мањи број петровачких јунаштва, оснива „Приморје“ друштво за уљепшавање Петроваца и околине. За првог предсједника изабран је Нико Л. Перазић, а за блајџника Душан Суђић. (Нико

Л. Перазић остао је предсједник Друштва пуних пет наест година).

Друштву иде на руку 1926. година када, послије избора, у општинску управу улазе људи који почетним туристичким корацима свог мјеста прилазе без предрасуда. Захваљујући новоизабраним предсједнику општине Душану Суђићу, почине акција ујеђивања о потреби уређења кућа, „али да се сачувава изглед кућа очева“, удаљавања свињаца и кокошарника. Почине битка да се многи убиједе да није довољно уредити само оно што припада кући, него и „оних неколико корака даље од ње“.

Поставља се проблем: како „отворити мјесто према мору“? Многи су били заболијеви са својим окућницама до самог жала. Утрошено је много ријечи док су се убиједили да то не може битиничија приватна својина, да је то добро свих мјештана. Било је примјера када је обалу требало отимати од оних који су у туризму гледали највеће зло.

Тако 1927. године почине подизање зида уз плажу и првих зелених површине на простору где ће почети засађивање првих садница. У овом послу мјентанима свердио помажу чланови Студентске феријалне колоније. Оснива се оркестар, а при редбе се дају и по околним селима.

Акције се настављају. Постављају се табле са именима села, дијеле се саднице за озеленавање заједничких површине по селима „највише разумијевања показују сељани Режевића и Новоселја“. Постављају се прве јавне чесме, уводи се „такса за преноћиште“. Поред кафана и ресторана, почине се мислити и на хотеле.

Како је разгрابљено злато старе Будве

УЧУВЕНОЈ АРХЕОЛОШКОЈ ЗБИРЦИ „Античка Будва“ налази се само три комада од чуvenог златног накита из будванског некрополе: дјевојачки прстен са двоструким златним жицом и са два драга камена, једна златна наушница и једна игла од кости са златном главом. Остало је у музејима Сплита, Београда, Загреба и највише, код приватника.

Приликом копања темеља за хотел „Авала“, 1938. године, пронађени су трагови грчког и римског насеља. Студиозији ископавања настављена послије рата омогућију да се од нађених предмета будванског некрополе сачини археолошка зборика „Античка Будва“ која данас има око 500 експоната. Већи њен дио је хеленистичка керамика, док се други, веома важни дио дра гојености из некрополе, чуvenи златни накит, који спада у врхунска дјела златарства хеленистичког периода, не налази у Будви.

Колекцију тог накита сачињавао је неколико оглица у виду мањих ланчића са завршецима у облику животињских глава, наручнице у облику животињских глава, најзанимљивији примјерци накита су медаљон и прстен са скарабејом од кернеола — раритет у свјетској археологији — док су копче у облику двоструке осмице или Херакловог чвора, познате само са сачуваним фотографијама.

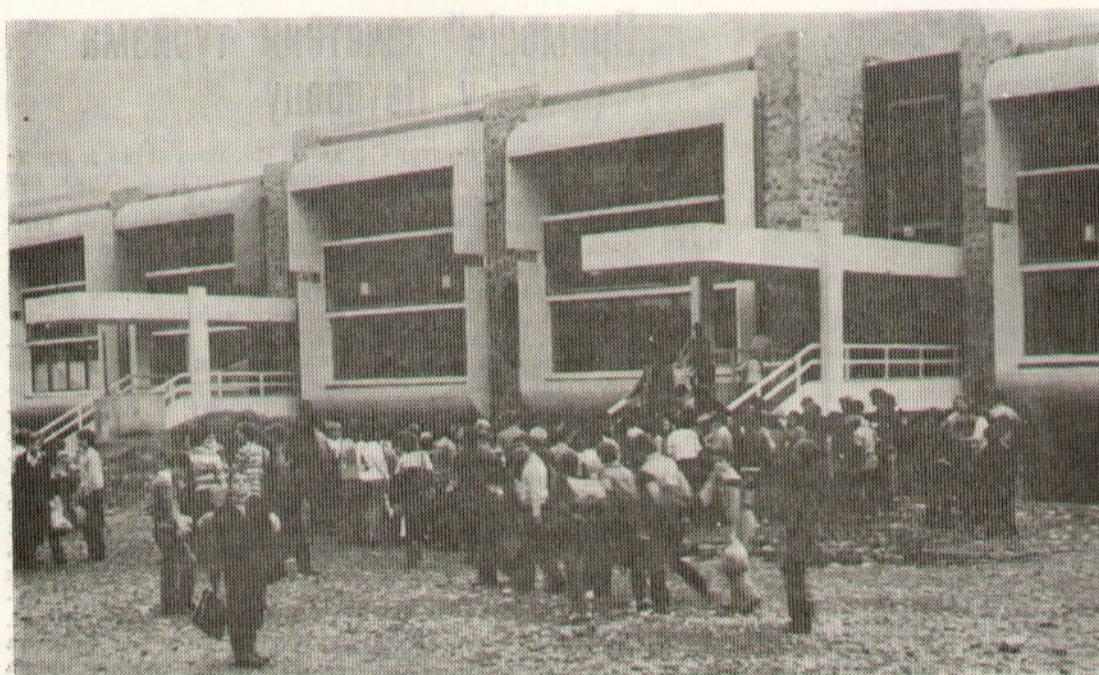
Због тога што 1938. године није било систематских ископавања нађене предмете узимао је како је ко стигао. Радници су

односили злато код разних јувелира и продавали га често за мале паре. Пензионисани музичар Антун Хомен сасвим случајно је дошао до највреднијег експоната некрополе чуvenог златног прстена „Скарабеј“. Љубоморно га чува већ неколико деценија, а сваке године цијена му је све већа. Својевремено га је нудио будванском Музеју и тражио 150.000 динара, а данас му је цијена на знатно већа.

Када смо упитали Антуна Хомена како је дошао до тог вриједног прстена, који је уврштен међу споменике културе, он је одговорио да су многи вриједни предмети отишли у море, пошто радници нису знали шта копају. Он је на плажи испред „Авale“ нашао прстен — вјероватно га је море извлачило.

Наруквица „Лисагорас“ била је власништво породице Хомен, а сада се налази у сплитском Музеју. Златна оглица, такође један од вриједних експоната, власништво је Марије Стругар, сестре Антуна Хомена, која је за њу тражила око 80.000 динара.

Неколико експоната чува се у Британском музеју у Лондону, Археолошком музеју у Загребу и Народном музеју у Београду. Прича се да се примјерци накита налазе код појединих будванских породица које их љубоморно чувају. Тако је Мирко Ухрин, стolar који се из Будве преселио у Загреб, поједовно златни наушници, која је припадала овом чуvenом накиту. Поншто није знао њену праву вриједност, продао је колекционару Хенрику Ледереру.

Пред новом зградом Основне школе

Бројна признања за успешан рад

Основној школи „Стјепан Митров Љубишић“ за несебичан рад и посебне резултате постигнуте у ваншколским активностима у оквиру Југословенских пионирских игара, као и за учешће у свим друштвеним акцијама на нивоу општине, Републике и Федерације, додијелена је награда — статуета „Курир Јовица“, симбол пионира — учеснике Народно-ослободилачког рата. Тиме се Основна школа у Будви сврстала у ред најбољих васпитно-образовних установа у нашој земљи.

Вијест о освајању овог високог признања обрадовала је сваког нашег грађанина, а највише наставни колектив и ученике ове школе. Јер, награда је плод дугог дишења рада и залагања. Ма да под тешким условима, с обзиром на лош простор у коме је школа годинама, радила, њене витрине испуњене су многим пехарима, а зидови искињени дипломама, плакетама и другим признањима додијељеним за успјехе постигнуте у свим областима ваншколских активности. Преко 16 секција дјеца испољавају своје разноврсне склоности. Од бројних признања истаћи ћемо само оне значајније. То су три плакете „Борис Кидрич“ — бронзана, сребрна и златна — које су доцле као признања за техничко усмјеравање и образовање младих, затим комплетна радионица за општетехничко образовање додијелена на међународном конкурсу од стране

УНИЦЕФА. Ту су и признања и награде освојене у оквиру Југословенских пионирских игара — за учешће у „Змајевим играма“ у Сивцу, за резултате на традиционалном Фестивалу поезије у Охриду, на сусретима пионира у Бијелој.

Посебна активност будванске школе испољена је у оквиру прославе 150-годишњице рођења Стјепана Митрова Љубишића, која је попримила југословенске размјере. У оквиру тог јубилеја организована је квиз на тему: колико познајемо Љубишића. Учествовале су школе с подручја приморских општина и Цетиња. Слиједе учешћа на републичким такмичењима секција историчара, математичара, страних језика, затим за најбоље израђен задатак на тему „Домовино, во лио бих да будем твоје крило“ поводом Дана победе и Дана југословенског ратног ваздухопловства, на коме је једна од награда припадала

ученици ове школе.

Већ годинама Основна школа „Стјепан Митров Љубишић“ успешно сарађује са Основном школом „21. октобар“ из Крагујевца. Сваке године десет ученика и два наставника присуствује великим школском часу на Шумарицама, а наставници и ученици из Крагујевца узвраћају посјету Будванима на Дан школе. Успостављена је тијесна сарадња и са Основном школом „Милош Митровић“ из Велике Плане.

ЧИТАОНИЦА И БИБЛИОТЕКА „СТЕФАН МИТРОВ ЉУБИША“ одиграла је значајну улогу у културном преображају Петровца, јачању напредног покрета и његовању револуционарних традиција

У записима Ника Перазића налазимо податак да је Читаоница у Петровцу основана 1890. године на иницијативу учитеља Јова Јавора, коме су свесрдно помагали поп Лука Магуд, Иван Перазић, поморски капетан Стијепо Медин и сликар Марко Грговић. Иселењци из Петровца и околине, који су живјели у Цариграду, Америци и Русији, слали су Читаоници прилоге у новцу и књигама. Она је била претпостављена на више листова и на издања Српске књижевне задруге. Књиге су стизале из Новог Сада и других мјеста, а циљ Друштва био је да, поред рада на културном плану, развија националну свјест становништва.

Године 1906. Друштво је подигло зграду која и данас постоји. Када је она довршена, многи Петровчани су из својих кућа доносили дјелове намјештаја, како би Читаоница била што боље опремљена. Уочи првог свјетског рата она је постала омиљено састајалиште напредне омладине и грађана, од којих су многи учествовали у рату против црно-жуте монархије.

Након завршетка другог свјетског рата обновљен је рад Библиотеке и Читаонице, а 1952. године оне прерастају у културно-умјетничко друштво које добија име „Стефан Митров Љубишић“. Тада су формиране позоришна, хорска и фолклорна секција, чија је дјелатност била веома запажена. Фолклорна секција, коју је пратио Нико Перазић, имала је више успјелих гостовања у многим мјестима Црногорског приморја и унутрашњости Црне Горе, а позоришна секција изводила је запажене приредбе.

„ДАНИ МУЗИКЕ“ — ЗНАЧАЈНА МАНИФЕСТАЦИЈА

За вријеме концерта

Прошло је већ седам година од тренутка када су фанфаре са зидина старог града означиле почетак фестивала „Дани музике Свети Стефан — Будва“. Ова јединствена културна манифестација, која има југословенски карактер, почела је 1972. године. Тада се окупило преко 50 извођача озбиљне музике из свих наших република и покрајина, и они су фестивалу дали његов југословенски печат. Сљедеће, 1973. године фестивал врхунских мајстора озбиљне музике почео је да израста и у својеврсну школу која је васпитала све оне који су жељели да уче како се воли музика. Трећи по реду фестивал отворен је крајем маја 1974. и нови квалитет значио је незaborаван концерт старе музике у манастиру Подмамење, који је преносила југословенска телевизија. Четврти фестивал остао је у сје-

нају и као својеврсна туристичка атракција, јер су му присуствовали бројни страни туристи. Тај фестивал одвијао се на Светом Стефану, у галерији „Санта Марија“, веlicoј дворани „Зета филму“ и испред зидина старог града. Пети фестивал имао је преко 150 извођача, а нови простор за извођење концерта нађен је у Музеју, међу античким предметима. Шеста смотра трајала је девет дана, а концерти су били приређени у Музеју, „Зета филму“, галерији „Санта Марија“ и на Светом Стефану. Овогодишњи, седми фестивал окупио је најзначајније музичке умјетнике из свих крајева наше земље.

Тако су у протеклих се-

Примјер породице Медин

Породица Медин предала је Општинском архиву оригинални рукопис „Шћепана Малог“, приповјетке Стјепана Митрова Љубишића, изразивши жељу да буде изложен у Меморијалном музеју овог књижевника. Ко лико се зна, ово је један од ријетких рукописа неког Љубишиног дјела. Писан је латиницом и добро очуван.

Рукопис није датиран, а може се претпоставити да је настao око 1868. године. Наиме, „Шћепан Мали“ је прва Љубишина приповјетка објављена у штампи, и то у листу „Дубровник“ 1868. године. Други пут, за његовог живота, објављена је у збирци „Приповјести црногорске и приморске“, штампане, такође, у Дубровнику 1875. године.

Породица Медин поклонила је Архиву још један изузетно вриједан документ — концепт писма представника свих бокељских општина (укупљујући и све општине с подручја Будве и Паštrovića), упућеног „Сабору Хрватско-словенском“ у Загребу 13. јула 1848. године, које се односи на питање присаједињења Боке и Далмације Хрватској. Концепт писма писан је ћирилицом, по свemu судећи Љубишином руком, с мањим исправкама и допунама, и представља велику вриједност као архивски документ.

Поклон познате будванске породице заслужује сваку похвалу и лијеп је примјер односа према вриједностима нашег културног наслеђа.

Са Данима музике Будва је попунила осјетну празничу која се осјећала на овом простору због помањкања приредби високог нивоа. Истовремено, туристички центар Црногорског приморја постао је фестивалски град.

Саво Грговић

ЗА МЛАДЕ * О МЛАДИМА * МЛАДИ О СЕБИ

ТИТОВО ИМЕ ЈЕ ХРАБРОСТ

КАД БИХ ЦРТАО ПОРТРЕТ двадесетог вијека, он би морао личити на Тебе. Јер, као што је билькама потребан ваздух, да би остале у простору, тако је и народу потребна рука водиља да се као поток отисне у будућност без страха од обала — граница земаљских!

Не постоје два пута до врхунца слободе — већ само пут борбе и жртвовања... Клечећи се не иде до звијезда!... Ни једна планина није превисока, ни једна клисура предубока за нас!...

Онај о коме говоримо зајсега је устанничке ватре у ноћи ропства! Његово друго име је — свјетлост у тами. Његово друго име је — храброст. Његови саборци марширају у бесмртном строју револуције у коме су увијек живи. У светковине и славе лuke слободе!

Било је то године једне часова нема... Само рат! Унутра се на нашем језику шапутало, а напољу, на њемачком, ћутало, на нашем се дисало!... Дошли су дани — године — столећа! Којемо ли их премости? Истине, све заспаљо прбуди, огласи крик бола наших рана, јер — нема смрт толико мрака да потамни свјетлост дана!

Борци о којима говоримо борили су се из човјека са чијим се именом на исчама гинуло од Кадињаче до Дрвара и који је, сједињујући све патње и жеље наших на рода, постала застава под којом су се борили милиони!

И кад је ноћ била најтамнија, а смрт најпомамнија, чује наша ведри глас: у име будућности, изговарали смо Титово име:

„Тито, човјече, рођени мој, нудим ти и ја — ако треба — тек започети живот свој, све своје моћи и немоћи! Та ко ми хљеба, тако ми свега, тако ми ових наших ноћи и ових зора што немирно свиђу, затворених очију, ако треба, Теби похрлићу! Јер, знам да је то прави пут за мене и друга муга, па хоћу себе да ти дам стога, и недораслу снагу своју, у миру, у рату, у боју!

Тито, човјече, рођен у мају, уз тебе смо моћни, одважни и снажни — нека сви знају! Тито, хероју, ради бе збржних свитања, радости живљења, надахнућа стварања, достојанства човјека, његова дивљења, за Тебе човјечка. Тито, хероју, дајем ти започету младост своју... ако треба — тако ми хљеба, тако ми свега, тако ми Лавћена, тако ми овог преплавог мора и муга града стамена!...

Говори Тито! Из прошlosti — у будућnost! Из несna у сан. На уста свјетlosti, на ухо прегнућa, на списак била. Говори — звијезде се при гibaјu слухom — са историјом која није од јуче и будућnoшћu која нијe од сјутра! Свemiru упада у ријеч и не да се смести пред лавиринтом путоказa! Све четири стране свijетa има на длану. Јedностavnost објашњавa јednostavnosću, истинu po-tvrđuje истинom...

Портрет друга Тита из времена када је проглашен за маршала Југославије

Тито говори, а када говори као да звијезде падају из једне вјечности, иза промјенљивих облака. Упери прст у неизмишљено мјесто или вријеме где прошlost још није пршла и каже: Ко тамо пође, стигићи ће у дан прије дана када је пошао у неслличну идилу невјерну ономе што је иза ње, где је ружна граја иначе хваљених птица.

Он ништа не прећути: он каже сваку мрљу у оку, сваки облак на души. Будућност није све што ће доћи, много шта ће се једноставно поновити, прошlost није све што се неће повратити и један дио будућности остаје затајен.

Он нас учи како да не изгубимо сличност са својом надом, својим лијепим људским лицем, како да препознајемо будућност у ономе што радимо и што ће доћи, јер јао оном ко изгуби сваку сличност са овим градом, јао оном који нема своје мјесто на овом тргу, јао оном који би де мјерио себе својом сјенком!

У име патњи, нека овде начу градови свјетлих булевара, у име палих, нека се овде рађају храбри, у име објешених, нека овде проконстанте радостан смијех, у име гладних, нека овде буде хљеба за сва уста, у име безимених гробова, нека овде љуљашке и колица бијели плач проносе у име концлагера, нека се зелене паркови с клупама у хладу и на сунцу, у име храбре смрти, дај нам, животе, да спустимо главу на јастук вјечног мира!...

Опет звјездана мисао уз чело... Да га чује, Загорје се примакло Авали, море — Небошиној кули. Где је његова ријеч, ту је цијела земља. Ријеке се уливају једна

у другу из љубави. Измишљају географију сличну крвотоку.

Велики Путниче, што преброди мора да би открио нају сличну овој, кад бих цртаo портрет двадесетог вијека, он би морао личити на Тебе. Јер, као што је билькама потребан ваздух, да би остале у простору, тако је и народу потребна рука водиља да се као поток отисне у будућност без страха од обала — граница земаљских!

Поријеклом си из пјесме: пред Твојим осмијехом бježe oжилјци у заборав... Гледам Ти фотографију и машем Ти руком: на длану осјећам срце како маше...

Другови, Земљо, то Тито говори и гласно сања... Глас је то човјека у сваком човјеку, у сваком пјеснику. Глас је то Земље коју животом љубимо, чувамо и уздижемо! Пјесници, љубавници Републике, саздане од свете крви, пјевају љубав на свим стазама земље и времена.

Борба са смрћу — за живот

ЈУЧЕ — РАНАМА ЈЕ ПОКРИВЕНО ЛИЦЕ МОЈЕ ЗЕМЉЕ, небо је крвљу обожено, а пушчани рафали су говор њен. Води се борба са смрћу, води се борба за будући живот.

„Другови, напријед!“ — тај глас је снајан, тај глас је одважан, тај глас грми и одјекује читавом Југославијом. Тај глас бодри и снажни — читава Југославија се дигла и креће за њим.

Олује и вјетрови... Падају борци, али, ево, већ други заузимају њихова мјеста. Глад и студен... Посустају људи пред страшим непrijатељем, али, ето, већ други су на њиховим мјестима. У борби — крв... Падају људи, али, ево, већ други су на њиховим мјестима.

МОЈА ДОМОВИНА

О домовини су написане и казане најљепше мисли и ријечи: да је славно мријети, а још славније живјети за њу, да је она милија од мајке и драже од друга, да је — како је то лијепо рекао Иван Цанкар — она „као здравље“. Наша отаџбина утолико нам је дража што је гробовима омјећена и крвљу заливена, а захваљујући самопријегорном раду изукрштана новим прутевима и пругама, прошарана градовима израслим на пустим пољанама и поприштима славних битака. Она је легенда Сутјеске и епопеја Козаре, мраз Игмана, окрвављени крш Црне Горе, оранице Срема, Дурмитор и Космај. Она је Авала са Незнаним јунаком. Моја домовина је мученик и херој.

Како треба вољети домовину осјетила сам недавно када сам прочитала причу о једној жени која је дошла на Сутјеску, много година послије чувене битке, да нађе своју, у рату изгубљену, руку. Зајстала је пред једним јавором и рекла да он у својим гранама и лишићу има њене — крви. Замолила је друга да ту копа. Руке није било — иструлила је, али је нашла прстен, што је био знак да је ту некада била. Сагла се и пољубила земљу која је била дио ње саме, а затим прошаптуја: „Чујеш ли како цвиљи вјетар — то је плач нерођене дјеце, умрле заједно са очевима и мајкама који нику успјели да то постану!“

Моја домовина је сва таква: треба њену земљу прегржтима захватити и љубити, треба је дочарати и доживјети, како би се радовала и нeroђена дјеца, умрла заједно са очевима и мајкама. Јильана Варац

ПРЕД СПОМЕНИКОМ ПИОНИРУ

... Стојим пред спомеником пионира. Јутро је — суде својим златним зрацима обасјава његове црте лица и милује му очи. Занесен сам — као да га гледам живот, наслијаног и разиграног. Као да је још увијек, наоружан, у борбеном строју, пред непrijатељским бункером. Желио бих да будем као он: одважан, присан с друговима, драг старијима и млађима од себе.

Размишљам о борби за слободу наше земље. Намешају се сама од себе нека поређења. Са петнаестак година на хиљаде дјечака и дјевојчица одавало се позиву друга Тита и већ 1941. године пошло у борбу. Кроз седам офанзива и стотине битака вођених широм домовине ковали су братство и јединство, крвљу заливали сва ку стопу земље и својим гробовима ограничили нашу домовину. Кидали су „ропства ланце“ и пробијали се кроз обруче смрти на Козари, Игману, Сутјесци... Њихов пут, испуњен подвигма и беспримјерним јунаштвом, слујио је као примјер много бројним дјечацима, младићима и дјевојкама, припадницима свих наших народа и народности, који су, како би

који дoraстao за пушку, стиали на мјesta палих борца да „славу борбе проносе“. Из њихових редова израстали су Бошко Буха, Сирогојно, Драган Ковачевић, Мишо, Перица Ивановић и мно богојни хероји наше револуције.

Примјер младих бораца ослободилачког рата надахнува је многе генерације да се за исте идеале боре. Они и нама служе као путоказ: да волимо своју домовину и да је изграђујемо да би била онаква каквом су је замишљали млади, који су јој своје најљепше снове поклонили. Наша дужност је да се, као на неисцрпном времену, напајамо хероизмом другова који су у судбоносним данима наше земље знали да нађу право мјесто. Бићемо достојни следбеници великог дјела покољења за пјесму створеног ако будемо не поколебљиво слиједили ријечи друга Тита: „Морамо радити као да ће вјечно бити мир, а треба се спремати као да ће сутра бити рат!“

... Стојим пред спомеником палом пиониру. Непознати друг се смјијеши — он је живот дао да рата више не буде, да наше дјетињство буде срећно. Д. X.

Југославија је мала, али, опет, тако велика и снажна у борби, Југославија је велика и неуништива, јер:

„Снага је наша планинска ријека њу нигда неће уставити нико“.

Данас трчим пољем, срећна сам, желим свима рећи да сам срећна. Вјетре, пријатељу, пренеси свима моју радост.

Зашто сам срећана?

Знам, било је тешко јуче. Знам: да „сте пали за оно што смо ми заувијек стекли“. За оно што данас имамо, за оно што сте нам дали. Хвала, другови!

Вера Пашајлић

